

Analiza polisemije glagola batmak u turskom jeziku uz usporedbu s njegovim hrvatskim ekvivalentom (tonuti)

Mikšić, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:582453>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku

Katedra za turkologiju

Diplomski rad

Analiza polisemije glagola *batmak* u turskom jeziku uz usporedbu s njegovim hrvatskim ekvivalentom (*tonuti*)

Studentica: Paula Mikšić

Mentorica: dr. sc. Barbara Kerovec, izv. prof.

Zagreb, 2023

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Analiza polisemije glagola **batmak** u turskom jeziku uz usporedbu s njegovim hrvatskim ekvivalentom (**tonuti**)* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice izv. prof. dr. sc. Barbare Kerovec. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Paula Mikšić

Sadržaj

Izjava o autorstvu	1
1. Uvod	3
2. Teorijska osnova	5
2.1. Značenje i višeznačnost	5
2.2. Polisemija	6
2.2.1. Lingvistička stajališta po pitanju polisemije	7
2.2.2. Zašto je polisemija važna?	10
2.2.3. Preneseno značenje	10
2.2.4. Konceptualna metafora	12
3. Značenjska analiza glagola <i>batmak</i> i <i>tonuti</i>	14
3.1. Etimologija glagola <i>batmak</i> i <i>tonuti</i> : korijeni <i>bat-</i> i <i>ton-</i>	14
3.1.1. Kratki osvrt na turski korijen <i>bat-</i>	14
3.1.2. Kratki osvrt na hrvatski korijen <i>ton-</i>	15
3.2. Značenja glagola <i>batmak</i> povezana uz konkretnu domenu iskustva uz usporedbu s hrvatskim glagolom <i>tonuti</i>	16
3.2.1. Značenje “tonuti”	16
3.2.2. Značenje “zaći”	18
3.3. Značenja turskog glagola <i>batmak</i> povezana uz apstraktnu domenu iskustva	20
3.3.1. Značenja “iščeznuti”, “nestati” i “propasti”	20
3.3.2. Značenja “bankrotirati” i “upropastiti”	22
3.3.3. Značenje “naći se u neugodnoj (ili još lošijoj) situaciji”	24
3.3.4. Značenje “uprljati se”	24
3.3.5. Značenje “zabosti se”	26
3.3.6. Značenje “povrijediti”	26
3.3.7. Značenje “uznemiriti”	28
3.4. Kolokacije, frazemi i poslovice sa sastavnicom <i>batmak</i> i njihova značenja	29
3.5. Prema zaključku	31
4. Zaključak	33
5. Popis literature	36
6. Sažetak	39

1. Uvod

Poimanje, opisivanje, analiza i kategorizacija pojavnosti vanjskog svijeta, urođene su sposobnosti svakog čovjeka. Smatra se da je značenje svake riječi duboko ukorijenjeno u ljudskom konceptualnom sustavu i temelji se na podražajima dobivenim iz okoline.¹ Pojavnost koja ostaje i dalje jedan od većih izazova unutar lingvistike kao znanstvene discipline je polisemija. Ovaj uvijek iznova proučavan fenomen smatra se odrazom principa stvaranja kognitivnih veza u kompleksne strukture koje pomažu čovjeku da smisleno kategorizira doživljaje vanjskog svijeta. Počevši od 19. stoljeća, polisemiji se počinje pridavati sve veća pažnja te se u njeno istraživanje uključuje i kognitivni aspekt značenja, a interes za otkrivanjem misterija veza među različitim značenjima riječi nije prestao do danas.² Višeznačnost riječi i načini povezivanja riječi putem značenja govore o mogućnostima čovjekovog kognitivnog sustava; točnije, o kompleksnosti njegovih mehanizama poimanja. Mnogi znanstvenici jezik smatraju živim bićem koje raste, hraneći sam sebe mijenja se kroz vrijeme, pa čak i reproducira nakon što ga nauči svako novo dijete.³ Tako, primjerice danas znamo da je miš životinja koja pripada rodu glodavaca, a na temelju nekih njegovih fizičkih osobina dobivenih vizualnim podražajem, razlikujemo ga od štakora, psa ili stabla. Nadalje, na temelju uočavanja sličnosti između njegovog izgleda (poput oblika tijela, repa i ušiju te njihovoj poziciji na tijelu) i izgleda uređaja, koji u računala s grafičkim sučeljem služi za pomicanje pokazivača po zaslonu monitora, počeli smo koristiti naziv za tu životinju za imenovanje računalnog uređaja. Ako napravimo drugačiji korak dalje, utvrdit ćemo da je frazem *biti plašljiv kao miš* koji označava vrlo plahu osobu, motiviran nekim drugim osobinama miša, i to onima životinje pri dnu hranidbenog lanca koja boravi u skrivenim i skućenim mjestima izbjegavajući životinje koje bi je mogle pojesti.

Polisemija je iz tog pogleda zanimljiva jer odražava temeljni način funkcioniranja jezika. Ona je kompleksan, ali ekonomičan i samoodrživ „mehanizam“ koji odražava ne samo čovjekovo mentalno procesiranje izvanjezične stvarnosti, već i njegovu kreativnost. Jezik bez polisemije ne može preživjeti jer čovjek ima potrebu imenovati nove pojmove i tako adekvatno odgovarati na podražaje iz svijeta. Razumijevanje jednog pojma uz pomoć drugoga u srži je

¹ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. str. 32.

² Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 140.

³ Science.org - <https://www.science.org/content/article/how-english-language-has-evolved-living-creature>
pristupljeno: 28.10.2022.

termina znanog kao *preneseno značenje* i predstavlja svakodnevnu pojavu u jednom jeziku, a ujedno se smatra i uzrokom polisemije tj. procesa širenja značenja riječi.⁴

Cilj je ovog rada utvrditi smjerove širenja značenja turskog glagola *batmak*. Pri tome će kao sredstvo za bolje razumijevanje poslužiti prijevodne inačice iz hrvatskog jezika, a usto će se nastojati prikazati i razlike između turskog i hrvatskog jezika u leksikaliziranju određenih radnji ili stanja. Najprije će biti ponuđen kratki pregled o etimologiji glagola *batmak* kako bi se ustanovilo njegovo osnovno značenje ili najranije za koje postoje pisani dokazi, i to u svrhu određivanja polazišne točke širenja značenja, a zatim i mogućeg objašnjenja kako je do širenja značenja došlo. Postepeno, počevši od najbližeg pa sve do najudaljenijeg značenja nastojat će se ustanoviti linija kojom se značenje mijenjalo. Vodeći se osnovnom odrednicom značenja glagola *batmak*, a to je silazna putanja kretanja ili prodiranje prema dolje, pretpostavlja se da u većoj ili manjoj mjeri istu nose i njegova značenjska proširenja. Je li to slučaj pokazat će analiza, idući od najbližeg značenja tog glagola koje se veže uz konkretnu domenu iskustva prema najudaljenijem značenju povezanom uz apstraktnu domenu. U analizi će pomoći primjeri različitih dostupnih, a danas i iznimno bogatih internetskih korpusa te dvaju književnih djela i njihovih prijevoda koji sadrže spomenuti glagol i još neke njegove gramatičke oblike poput faktitiva, kauzativa i pasiva. Prvo književno djelo iz kojega će primjeri poslužiti u analizi je *Kara Kitap* autora Orhana Pamuka i njegov prijevod pod nazivom *Crna knjiga* za koji su zaslužni prevoditelji Ekrem Čaušević, Jana Bušić i Dražen Babić. Drugo djelo koje će se koristiti bit će *Ölmeye Yatmak* spisateljice Adalet Ağaoğlu, a koje je pod nazivom *Leći i umrijeti* prevela Dunja Novosel. Kao vjerodostojan izvor informacija bit će korištena znanstvena literatura iz područja lingvistike koja govori o značenju, polisemiji te vezama među riječima i načinima njihova povezivanja, jednako kao i gramatike te rječnici. Teorijski se ovaj rad većinski oslanja na radove Raffaelli (2007), Sweetser (1990.), Cuyckensa i Geeraertsa (2007) te Stanojevića (2013) kao i Lakoffa i Johnsona (1980). Hoće li teze ovih djela o višeznačnosti riječi i načinima širenja njihova značenja biti vidljive u značenjima turskog glagola *batmak* pokazat će primjeri, kao i njihovi hrvatski prijevodni ekvivalenti. Hrvatski prijevodi poslužit će tek kao pokazatelji nijansi u značenju, ali i pomoć pri razumijevanju istih, kao i indikatori sličnosti i razlika među njima. Također, pokušat će se utvrditi u kojoj se mjeri turski i njemu prijevodno ekvivalentan hrvatski glagol *tonuti* značenjski razlikuju, uz ponuđene eventualne alternative u hrvatskom jeziku.

⁴ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, *Filologija* 48 (2007), 136-172, str. 139.

2. Teorijska osnova

2.1. Značenje i višeznačnost

Polazišnu točku ovoga rada predstavlja tvrdnja da se pomak značenja odvija u smjeru konkretno prema apstraktnom.⁵ Međutim, kako bismo jasnije utvrdili na koji način i s kojim se razlogom dogodilo širenje značenja turskog glagola *batmak*, potrebno je prije svega pojasniti pojavu pod nazivom „polisemija“ te neka njena utvrđena obilježja.

Značenje je prema tradicionalnoj definiciji „funkcija svojstvena znaku, odnosno sposobnost znaka da upućuje na neki element fizičkog ili duhovnog svijeta.“ (Krleža 1969, 736) To može biti neki predmet, pojava, pojam, odnos itd.⁶ Prema suvremenim tumačenjima, značenje također predstavlja odnos između riječi i svijeta; jezične jedinice i objekta koji ona označuje.⁷ Značenje ili smisao neke riječi duboko su ukorijenjeni u ljudskom kognitivnom sustavu i baziraju se na iskustvu dobivenom na temelju podražaja u određenoj fizičkoj, mentalnoj, kulturnoj i društvenoj okolini. Čovjek oblikuje značenje uz pomoć poimanja, a jezični izraz formira kao opis onoga što ga okružuje i kao rezultat kompleksnog procesa razumijevanja i zaključivanja.⁸

Već je Aristotel primijetio da „čudesne riječi zbunjuju ljude, a uobičajene prenose poruku o kojoj već znamo“. (Cuyckens Geeraerts 2007, 595) On govori dakako o prenesenom značenju ili metafori pomoću koje je smatrao da čovjek uči, raste, razvija svoj um i svoj jezik.⁹ Postojanje različitih značenja koja sadrži samo jedna riječ, jedan je od temeljnih fenomena koji se promatraju u sklopu obilježja nekog jezika.¹⁰ Čovjekovo poimanje ili konceptualiziranje pojavnosti vanjskog svijeta je sposobnost koja mu je urođena. Kada uoči sličnosti ili bliskosti između koncepata, ima mogućnost na smislen način posložiti ih u odgovarajuće konceptualne cjeline i jezično ih oblikovati. Konceptualne inovacije prema kognitivnoj lingvistici rezultat su čovjekove više ili manje izmijenjene predodžbe njegove okoline, ali istovremeno i njegove kognitivne kreativnosti.¹¹ Primjerice, ljudi imaju jasnu ideju o tome što znači glagol *vidjeti* –

⁵ Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, Zagreb, Disput, 2009. str. 67.

⁶ Krleža, Miroslav ur., *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1969. str. 736.

⁷ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990. str. 14

⁸ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. str. 32.

⁹ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford, Oxford University Press, 2007. str. 595

¹⁰ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 595

¹¹ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, *Filologija* 48 (2007), 136-172, str. 139.

reagirati na što osjetilom vida. Zrake svjetla ulaze u oko kroz zjenicu, zatim ih rožnica i leća fokusiraju da bi na mrežnici nastala slika. Milijuni stanica osjetljivih na svjetlo koji se nalaze u mrežnici pretvaraju se u živčane podražaje, a koji živcima dopijevaju u mozak. Naposljetku, mozak obrađuje živčane impulse i pomoću njih stvara jednu, usklađenu sliku.¹² Temeljem toga, postoji razumljiv razlog tome zašto isti glagol ima i značenje „shvatiti“, „znati“ ili „razumjeti“ kao primjerice u izrazu: *Vidim na što ciljaš svojim ponašanjem*. Krucijalna komponenta koja veže dva značenja je pojava „percepcije“ odnosno primanja podražaja, dojmova, u konačnici informacija.¹³ U sklopu čovjekova shvaćanja svijeta jest to da su vid i razumijevanje ili znanje povezani, a to je ujedno razlog tome što se glagol *vidjeti* može iskoristiti za označavanje shvaćanja. Takav kognitivni proces naziva se konceptualna organizacija. Čovjek *vidi* stvari, ljude, prirodu, ali *zna/razumije* da su stvari velike, hrapave, mirisne ili da su ljudi dobri, zli i sl., bez obzira na to jesu li ih *vidjeli* ili ne, na temelju nekih drugih osjeta ili kombinacije više njih.¹⁴

2.2. Polisemija

Termin *polisemija*, označava pojavu višeznačnosti pri kojoj su dva ili više značenja povezana jednom, istom riječi.¹⁵ To je pojava koja se često iznova proučava i analizira posebice unutar kognitivne lingvistike. Ujedno se smatra i principom kategorizacije jer govori o raznovrsnim načinima na koje poimamo i smisleno dovodimo u vezu doživljaje izvanjezičnog svijeta. Čovjek spoznaje svijet, spoznaju preslikava na jezik i tako stvara kompleksne semantičke strukture.¹⁶ Polisemija kao jezična pojava pokazuje međusobnu povezanost koncepata i jezičnih struktura, a njena složenost istovremeno govori o kompleksnosti ljudskog konceptualnog sustava. Dakle, čovjekova percepcija vanjske okoline odražava se u polisemnim leksičkim strukturama. Polisemija je time pokazatelj svijeta i društva koje se neprestano mijenja i evoluirala. Jezik bez polisemije ukazivao bi na nedostatak inovacija, varijacija i modifikacija u određenom društvenom krugu te čovjek, pripadnik spomenutog društva, u takvoj prilici ne bi

¹² Kindersley, Dorling, *The visual dictionary of the human body*, London, Ulverscroft Large Print Books, 2001. str. 36.

¹³ Hrvatski jezični portal - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV9vXxE%3D, pristupljeno: 28.01.2022.

¹⁴ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. 1990., str. 18.

¹⁵ Gries, Stefan Th. „Polysemy“. *Handbook of Cognitive linguistics*, uredili Ewa Dabrowska i Dagmar Divjak. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton, 2015. str. 472.

¹⁶ Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, 2009., str. 56.

trebao odgovarati na nova iskustva i ne bi ih trebao procesirati, tj. ne bi dobivao potrebu imenovati nove pojmove ili stvarati složenije strukture pojmova.¹⁷

2.2.1. Lingvistička stajališta po pitanju polisemije

Termin *polisemija* prvi je predložio francuski lingvist Michel Bréal, 1897. godine u sklopu svog djela o promjenama u značenju, pod nazivom *Essai de sémantique*, rada koji je ujedno postao i polazišnom točkom semantičkih istraživanja.¹⁸ Sam pojam, a i njegova pojava zbunjivali su znanstvenike različitih polja znanosti poput lingvistike, leksikografije, psiholingvistike, psihologije, računarstva i sl.¹⁹ Bréal je smatrao fascinantnim to što govornik i sugovornik u razgovoru nikada ne zbunjuju jedan drugoga značenjima riječi koje koriste zbog čega je htio razotkriti kognitivne zakone korištenja jezika i njegovih promjena. Na taj je način, tijekom devetnaestog stoljeća započeo svojevrtni pristup jeziku kojim se smisao riječi prestaje smatrati jedinstvenom te prestaje potraga za isključivo etimološkim, pravim značenjem riječi. U historijskoj semantici razvija se novi pristup koji počinje uključivati i psihološki aspekt značenja.²⁰

Znanstvenici pokušavaju proučavati polisemiju na razne načine: sinkronijski (u određenoj točki u vremenu), dijakronijski (vremenskim redoslijedom ili povijesnim razvojem), kategorizacijski, a ponekad je promatraju u okviru psiholingvistike ili dovode u vezu s umjetnom inteligencijom.²¹ Još u doba predstrukturalizma vladalo je mišljenje da govornik posjeduje urođeno znanje o strukturi višeznačnih riječi zbog čega ne dolazi do greške u komunikaciji sa sugovornikom. Razlog tome je taj što govornik zna koje će se značenje leksema ostvariti u određenoj situaciji.²² Znanstvenici 19. stoljeća se dakle, odmiču od etimološkog značenja i preusmjeravaju interes ka promjenama u značenju. Predstrukturaliste zanima kakve su promjene koje zahvaćaju lekseme i kako ih se može klasificirati da bi se bolje razumjele. Značenjske nijanse promatraju dijakronijski odnosno pokušavaju pronaći njihov uzrok. Naposljetku dolaze do zaključka kako je značenje određeno uporabom u određenom trenutku jednako kao i govornikovim kognitivnim procesiranjem te emocionalnim doživljajem leksema, ali i izvanjezične okoline.²³

¹⁷ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, str. 138.

¹⁸ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 140.

¹⁹ Gries, Stefan Th. „Polysemy“. *Handbook of Cognitive linguistics*, str. 472.

²⁰ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 594.

²¹ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, 2007., str. 135.

²² Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, 2007., str. 137.

²³ Raffaelli, Ida. *O značenju – uvod u semantiku*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2015. str. 24, 25.

U 20. stoljeću lingvistička istraživanja mijenjaju perspektivu promatranja. Značenje se promatra u danom trenutku, a ne tijekom određenog perioda vremena. Saussureovim strukturalistima polisemija je predstavljala svojevrsni problem. Naime, sukladno načelu o arbitrarnosti znaka tj. o arbitrarnom odnosu između označitelja i označenog, značenje ne ovisi o jezičnom izrazu.²⁴ U okviru strukturalizma jezik se smatra „nomenklaturom“, popisom naziva od kojih svaki predstavlja jasnu sliku predmeta na koji se odnosi. Pa ipak i sam Saussure je uvidio kako postoji kompleksna spona predmeta i njegovog pripadajućeg naziva. To je nazvao mentalnom kategorijom između jezika i svijeta.²⁵ S obzirom na to da je u razdoblju strukturalizma fokus bio na jeziku, a ne na govoru, značenje jednog leksema promatralo se isključivo usporedno sa značenjima ostalih leksema. Polisemija je za strukturaliste izvanjezična pojava, koja narušava unutarnji red jezičnog sustava. Neki lingvisti poput S. Ullmana zanimali su se za polisemiju, ali su je istovremeno isključivali iz lingvističkog opisa jer po njihovom mišljenju, promjene u značenju pripadaju govornoj razini tj. izrazu, a ne jezičnom sustavu.²⁶ S godinama je interes za polisemijom jenjavao, da bi je u drugoj polovici 20. stoljeća generativna gramatika N. Chomskyja negirala, a zauzvrat ponudila objašnjenje značenjskih mijena postojanjem homonima čija se značenja i oblici višestruko podudaraju.²⁷ Uskoro su znanstvenici spoznali da su homonimi dva pojma različitih značenja koja su nadređena jednom formom. Polisemične riječi objedinjuju različita značenja, u suštini nadređena jednom formom, ali koja su međusobno više ili manje povezana. Stoga su monosemija i homonimija smatrane jezičnim normama, a polisemija „neobičnom“ iznimkom u jeziku koja je gotovo do kraja 20. stoljeća pala u zaborav.²⁸

Osamdesetih godina 20. stoljeća s pojavom kognitivne lingvistike ponovno se povećava interes za višeznačnost, točnije za detaljnijom analizom značenja. U opreci s načelima strukturalista vjeruje se da leksičke jedinice, klase riječi i gramatičke konstrukcije predstavljaju konceptualne kategorije koje je potrebno proučavati i istraživati u okviru kognitivnih principa, a ne promatrati ih isključivo kao jezična načela.²⁹ Lingvisti poststrukturalisti ističu važnost čovjekove percepcije i poimanja izvanjezičnog svijeta koji ga okružuje kao i činjenicu da se značenje leksema ne smije i ne može promatrati neovisno o tome. Govornik na sebi svojstven

²⁴ Cuyckens, Hubert i Zawada, Britta E., „Introduction“, *Polysemy in Cognitive Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 1997., str. 11.

²⁵ Raffaelli, Ida. *O značenju – uvod u semantiku*, 2015., str. 27.

²⁶ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, 2007., str. 136.

²⁷ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 140.

²⁸ Cuyckens, Hubert i Zawada, Britta E., „Introduction“, *Polysemy in Cognitive Linguistics*, 1997., str. 12.

²⁹ Cuyckens, Hubert i Zawada, Britta E., „Introduction“, *Polysemy in Cognitive Linguistics*, 1997., str. 10.

način iskusi svijet oko sebe, na određen način ga doživi što dovodi do generiranja osjećaja, u konačnici i do potrebe da o tome izvijesti sugovornika. U konkretnim komunikacijskim situacijama nastaje značenje leksema.³⁰ Pri istraživanjima značenja 20. stoljeća nameću se tri glavna pojma koja utječu na njegovo formiranje, a to su kategorizacija, enciklopedijsko znanje i kontekst.

Kategorije su u mnogim poljima znanosti objašnjene kao logički strukturirane cjeline sastavljene od članova koji posjeduju, a istodobno i dijele određeni skup obilježja. Postoje karakteristike spomenutih članova koje se smatraju „generalnima“ odnosno pokazuju određeni stupanj tipičnosti. Tako se različiti članovi kategorije odlikuju sličnim obilježjima i u različitim su mjerama slični žarišnom članu kategorije, koji predstavlja njezinog tipičnog predstavnika. Kada taj koncept preslikamo na značenje, taj žarišni član u okviru lingvistike predstavlja prototip – temeljnu, najistaknutiju kognitivnu točku neke značenjske kategorije.³¹ Sposobnost svakog čovjeka je da stvara tzv. umne mape, da grupira informacije koje dobiva iz vanjskog svijeta na njemu smislen način te da, nakon što formira kategorije različitih koncepata, njegove članove prikladno iskoristi prilikom komunikacije. Iz kategorizacije vanjskog svijeta potječe enciklopedijska narav značenja tj. čovjekovo enciklopedijsko znanje.³² Značenje riječi odnosi se na sve što o njoj znamo. O nekim stvarima govornik zna više nego drugima što čini cjelokupnost pozadinskih informacija potrebnih da se realizira neko od značenja leksema. Kontekst, konkretnije situacijski kontekst je prema definiciji sveukupnost prirodnih, društvenih i kulturnih faktora koji utječu na izričaj; on predstavlja podatke o kulturnoj i psihološkoj situaciji koji su zajednički govorniku i sugovorniku jednako kao i podatke o iskustvima i znanjima obojice.³³ Temeljno značenje koje leksičkoj jedinici „jamči članstvo“ u ranije spomenutim kategorijama ostvaruje se upravo uz pomoć konteksta. Dakle, kontekst pomaže oblikovati podatke sadržane u enciklopedijskom znanju. On je važna stavka koja omogućuje dijakronijski shvatiti raznolikost višestrukih značenja riječi, a istovremeno sinkronijski „postaviti granicu“ širenja lepeze značenja.³⁴

Za kognitivnu lingvistiku polisemija je prirodna i sadržana u naravi svakog jezika. Ona je ujedno i središte interesa istraživanja jer se objašnjava kao međusobno prožimanje enciklopedijskog znanja i podataka dobivenih na temelju konkretne situacije koje čovjek

³⁰ Rafaelli, Ida. *O značenju – uvod u semantiku*, 2015., str. 34.

³¹ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 146.

³² Rafaelli, Ida. *O značenju – uvod u semantiku*, 2015., str. 36.

³³ Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32920> pristupljeno: 5.02.2022.

³⁴ Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. str. 594.

povezuje u značenjske cjeline prema načelu prototipčnosti – organiziranja kategorija čiji su članovi više ili manje udaljeni od najistaknutijeg, zvanog prototip.³⁵

2.2.2. Zašto je polisemija važna?

Kognitivna lingvistika naglašava polisemiju kao temeljni način funkcioniranja jezika. Ona odražava čovjekove kognitivne sposobnosti, percepciju i mentalno procesiranje izvanjezične okoline. Kada bi za svaku novu uočenu pojavu govornici koristili novi fonološki oblik, morali bi uložiti znatan trud kako bi ih zapamtili i povezivali, a takav kognitivni napor bi s vremenom postao nepodnošljiv i neizdrživ. Polisemija isto tako iziskuje djelovanje različitih kognitivnih procesa kako bi nova iskustva primljena iz vanjskog svijeta čovjek objasnio uz pomoć postojećeg znanja. Zbog toga polisemija omogućuje ekonomičnu, racionalnu, učinkovitu, ali i složenu uporabu jezika pomoću postojećeg leksičkog inventara.³⁶ Uz to, polisemija upućuje na smjerove te vrste povezivanja i organiziranja koncepata. Ni jedno značenje riječi koje se tijekom povijesti promijenilo nije se dogodilo bez polisemije. Primjerice, ako je jedna riječ imala značenje A, a sada znači B, to ne znači da su govornici jednoga dana odlučili prestati koristiti A i počeli koristiti B u određenoj točki u vremenu. To znači da je postojao stadij kada je riječ imala oba značenja, a da se ranije značenje A naknadno izgubilo.³⁷ Takvi procesi nipošto nisu slučajni već su uvjetovani kognitivnim mehanizmima poput primjerice metafore ili metonimije.³⁸

2.2.3. Preneseno značenje

Kognitivni mehanizmi metafora i metonimija, od velike su važnosti prilikom širenja značenja leksema. Zbog toga se smatraju i uzrokom nastanka polisemije jer ona ujedno predstavlja svojevrsnu međufazu između starijeg i mlađeg odnosno novog značenja riječi.³⁹ Metaforom se u književnosti smatra vrsta književne stilske figure u kojoj se značenje jedne riječi zamjenjuje značenjem druge.⁴⁰ S lingvističkog gledišta, točnije iz perspektive kognitivne lingvistike, metafora je naziv za kognitivni mehanizam koji uzrokuje proširenje semantičke strukture leksema na način da postoji jedna, izvorna konceptualna domena pomoću koje se

³⁵ Raffaelli, Ida. *O značenju – uvod u semantiku*, 2015., str. 36.

³⁶ Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, 2009., str. 60.

³⁷ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. 1990., str. 22.

³⁸ Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, 2009., str. 61.

³⁹ Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, 2009., str. 145., 146.

⁴⁰ Hrvatski jezični portal – HJP

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1pnXBU%3D&keyword=metafora, pristupljeno: 18.02.2022.

poima druga, ciljna konceptualna domena.⁴¹ Metonimija je, s druge strane, naziv za mehanizam promjene osnovnog značenja koje se bazira na bliskosti dviju označenih pojavnosti unutar iste domene.⁴² Drugim riječima govornik, na temelju nekih specifičnih obilježja odabire koji dio cjeline će biti njenim jedinstvenim predstavnikom.⁴³

Primarnom funkcijom metafore smatra se razumijevanje jednog pojma uz pomoć drugoga. Čovjek ponekad nije ni svjestan da metafore koristi u svakodnevnom životu. One su zbog toga usko povezane s temeljnim idejama i vrijednostima određene kulture. Zbog frekvencije metafora u ljudskoj svakodnevici neke se smatraju konvencionalnima, uobičajenima ili ustaljenima i baziraju na ljudskom iskustvu.⁴⁴ Kako bismo bolje razumjeli metaforu, u konačnici polisemiju, važno je pojasniti termine *izvorna* i *ciljna domena*. Izvornom domenom smatra se konceptualni skup koji služi kao osnova za razumijevanje ciljne domene. Čovjek ima sposobnost uočiti sličnosti između dviju domena što rezultira njihovom konceptualnom povezanošću.⁴⁵ U kognitivnoj lingvistici se stoga proces takve promjene značenja još naziva i konceptualnom metaforom. Govornik povezuje ciljanu domenu o kojoj zna malo s izvornom domenom o kojoj zna puno više.⁴⁶ Neovisno o tome radi li se o već spomenutim uobičajenim metaforama, s kojima smo u bliskoj iskustvenoj vezi, ili pak inovativnim metaforama koje nas iznenađuju, bitno je napomenuti kako izvorni govornik nekog jezika ipak „osjeća“, a time i razumije vezu prenesenog značenja s temeljnim značenjem neke riječi.⁴⁷ Smatra se da metaforički sustav može biti motiviran metonimijom iz razloga što se prilikom biranja dijela cjeline, koji se ujedno ističe kao najvažniji, odvija metonimijska konceptualizacija izvorne i ciljne domene. One se počinju udaljavati tj. razlikovati te ih govornik shvaća kao metaforične.⁴⁸ Iako su metafora i metonimija dva različita procesa, usko su povezane i često ih je teško razlučiti. Tada se govori o metonimijski udaljenim metaforama odnosno izrazito čvrstoj povezanosti koju nije moguće u potpunosti raščlaniti.⁴⁹

⁴¹ Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40344>, pristupljeno: 12.02.2022.

⁴² Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40446>, pristupljeno: 12.02.2022

⁴³ Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, Chicago, University Of Chicago Press, 1980., str. 37.

⁴⁴ Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, 1980., str. 23.

⁴⁵ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, 2007., str. 144.

⁴⁶ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, Zagreb, Srednja Europa, 2013., str. 83.

⁴⁷ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, 2013., str. 93.

⁴⁸ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, 2013., str. 89.

⁴⁹ Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, 2007., str. 146.

2.2.4. Konceptualna metafora

S obzirom na to da se konceptualna metafora temelji na razumijevanju koncepata ili iskustava jedne domene pomoću iskustava iz neke druge, spomenuta izvorna domena naziva se i *temeljnom iskustvenom domenom*. Razlog tome je taj što su vrlo često čovjekova primarna iskustva poput osjetila, prostorne percepcije i sl. osnova za razumijevanje nekih složenijih, apstraktnijih koncepata.⁵⁰ Bazirano na već spomenutom, izvorna domena najčešće je konkretna ili fizička, a ciljna apstraktna. Konceptualna metafora je jednosmjerna, što znači da apstraktna domena značenja proizlazi iz konkretne domene, a nikada obrnuto.⁵¹ To nam govori o sklonosti čovjeka da konceptualizira ili kategorizira ono ne-fizičko na temelju fizičkog jer posjeduje „fizički oblik“ odnosno tijelo kojim ostvaruje interakciju s fizičkom okolinom i drugim bićima.⁵²

Možemo uzeti primjer preuzet s Hrvatskog mrežnog korpusa (hrWaC): *U njoj se budio suspregnut i snažan bijes, kipjela je od ljutnje i mogla bi planuti svaki čas*. Uočavamo glagol *kipjeti* koji primarno znači: „biti u stanju u koje dolazi tekućina ili žitka masa zagrijavanjem (kad povećava obujam i može prijeći rub posude), vreti“, ali jednako tako i „biti obuzet snažnim osjećajima, biti uzrujan, uzbuđen“⁵³. Drugim riječima, taj glagol znači: „ljutiti se“, „bjesnjeti“ i „biti obuzet bijesom ili ljutnjom“. U nastajanju tog značenjskog proširenja ulogu je imala konceptualna metafora BIJES JE VRENJE. Zašto je glagol *bjesnjeti* moguće poistovjetiti s vrenjem ili kipljenjem? Rumenilo lica i osjećaj vrućine dvije su glavne fiziološke promjene koje nastupe prilikom ljutnje. To su efekti koji nastaju uslijed ubrzanog rada srca, te širenja krvnih žila u obrazima čime je omogućena pojačana cirkulacija krvi, a koja dovodi do crvenila i povišene tjelesne temperature.⁵⁴ Jednako kao što glagol *kipjeti* predstavlja krajnji proces zagrijavanja tekućine ili postizanje najviše temperature, tako i bijes predstavlja krajnji stupanj osjećaja ljutnje. U istom primjeru pojavljuje se i glagol *planuti*, i to u značenju temeljenom na konceptualnoj metafori VATRA JE LJUTNJA ili VATRA JE BIJES, koja ukazuje na to da se radi o samom vrhuncu emocionalnog iskustva. U kontekstu vatre, glagol *planuti* koristi se kada

⁵⁰ Kerovec B. i Rafaelli I. 2018. „The concept of 'touch' in the formation of the Croatian and Turkish lexicon: The example of tactile verbs“, *Linguistics Beyond And Within (LingBaW)* 4 (1):129-40.
<https://doi.org/10.31743/lingbaw.5670>.

⁵¹ Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. 1990., str. 31.

⁵² Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, 1980., str. 118.

⁵³ Hrvatski jezični portal – HJP,
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elxmXRc%3D&keyword=kipjeti, pristupljeno 18.08.2022.

⁵⁴ Ekman, Paul. *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. New York. Henry Holt and Co. 2013., str. 127.

vatra razgori, raspali se ili bukne.⁵⁵ Važno obilježje tog glagola koje nadjačava sva ostala i omogućuje preslikavanje u apstraktnu domenu u ovom slučaju je naglost, iznenadnost i nenadanost te postizanje svojevrsnog „maksimuma“.

Može se reći da konceptualna metafora funkcionira po principu „preslikavanja“. Govornik pronalazi sličnosti između različitih koncepata unutar dviju domena, što uvelike ovisi o enciklopedijskom znanju, ali i obilježjima koncepata svake od domena.⁵⁶ Ranije je spomenuto kako kategorizacijom prema prototipu govornik stvara konceptualne cjeline odnosno kategorije. Članovi kategorije shvatljivi su i razumljivi na temelju odnosa s prototipom. Međutim, kategorizaciju nije moguće sprovesti isključivo s obzirom na obilježja koja ostali članovi dijele s prototipom već i na temelju porodične bliskosti. Ne postoji „fiksna“ kalup tj. ne postoje pravila prema kojima bi se to dogodilo. Kategorije se mogu širiti i uvećavati u različitim smjerovima i razmjerima.⁵⁷ Metaforom se u prvi plan izdvajaju određena obilježja koncepta koja su govorniku u trenutku potrebna, a istovremeno se u drugi plan potiskuju ostala obilježja. Na taj način nastaju korespondencije među domenama čime se ranije navedeni naglašeni set obilježja izvorne domene preslikava u ciljnu.⁵⁸ Konceptualna metafora jedan je od glavnih procesa leksikalizacije koncepata jednako kao i nastanka veza kod polisemnih riječi.⁵⁹ Svi spomenuti podaci važni su kako bismo razumjeli glavne odrednice glagola *batmak* i strategije odnosno smjerove kojima je on poprimio još neka značenja povrh prvotnog. Određivanjem primarnog seta značenjskih odrednica tog glagola poput primjerice, procesa nestanka iz ljudskog vidokrug, spuštanja odnosno silazne putanje kretanja i sl., kao i obilježja pojmova uz koje se pojavljuju, moguće je stvoriti veze na temelju sličnosti. Ispostavi li se da se neke odrednice pojavljuju u istoj ili sličnim domenama, stvaraju se veze koje potiču nastajanje konceptualne metafore i time stvaraju mehanizam kojim se odrednice izvornog značenja prenose na ciljnu, drugim riječima, stvaraju se određeni uzorci. Takvi su uzorci svojstveni i polisemnom glagolu *batmak*, što će se nastojati pokazati u analizi koja slijedi.

⁵⁵ Hrvatski jezični portal – HJP, https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1iXhQ%3D&keyword=planuti, pristupljeno 18.08.2022.

⁵⁶ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, 2013., str. 86.

⁵⁷ Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, 1980., str. 124.

⁵⁸ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, 2013., str. 142.

⁵⁹ Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, 2013., str. 111.

3. Značenjska analiza glagola *batmak* i *tonuti*

3.1. Etimologija glagola *batmak* i *tonuti*: korijeni *bat-* i *ton-*

3.1.1. Kratki osvrt na turski korijen *bat-*

Smatra se da korijen *bat-* najvjerojatnije potječe iz razdoblja tzv. staroturskog jezika (Eski Türkçe).⁶⁰ Tim jezikom pisani su Orhonski natpisi iz 7. i 8. stoljeća te mnogi pisani spomenici sve do 12. i 13. stoljeća, čime je obuhvaćen i čuveni *Dîvânu Lugâtî't-Türk*, prvi rječnik turkijskih jezika napisan 1073. godine.⁶¹ U tim izvorima, korijen *bat-* označava proces „spuštanja i nestajanja“, drugim riječima odnosi se na silazno kretanje ili prodiranje u što. Sukladno tome, u staroturskom jeziku pojavio se glagol *batmak* koji je značio „nestati“ ili „(više) ne biti“ (*yok olmak*), „iščeznuti“, „nestati iz vida“ (*görünmez olmak*) te „spustiti se“ (*dibe inmek*) i slično. O tome govore neki od prvih zapisanih primjera spomenutog korijena.

Prva pisana zabilježba nalazi se na jednome od Orhonskih natpisa iz 735. godine, a glasi: *Sünüg batımı karıg söküp en sünüg batımı karıg söküp en kögmen yışığ toga yorıp kırkız bodunug uda basdımız*, ili na suvremenom turskom jeziku: *Mızrak (süngü) batımı karı söküp Kögmen dağlarını aşarak Kırgız halkını yıkuda (iken) bastık*.⁶² U prijevodu „Napali smo narod Kirgiza u snu, uklonivši snijeg dubine (jednog) koplja i prešavši planine Kögmen (danas Sajanske planine)“, jasno je da se riječju *batım* koja sadrži korijen *bat-*, izražava dubina, tj. specifična točka odnosno udaljenost od površine do dna, u ovome slučaju se radi o dubini snijega. Vidljivo je da spomenuta riječ sadrži glavnu značenjsku odrednicu korijena, a odnosi se na smjer kretanja prema dolje.

U izvatku iz manihejskih tekstova *Güneş ve Ay tuğar batar*⁶³ što u prijevodu znači „Sunce i mjesec se rađaju i nestaju“ ostvaruje se, u trećem licu jednine prezenta najstarije zabilježeno, ali i jedno od suvremenih značenja glagola *batmak* a to je „nestati“. Posljednji primjer, pronađen u rječniku *Dîvânu Lugâtî't-Türk*, *kün battı, kuruğjin suwka battı* odnosno *gün battı, kurşun suya battı*, sadrži glagol *batmak* u trećem licu jednine perfekta.⁶⁴ U prijevodu

⁶⁰ Nişanyan Sözlük – Çağdaş Türkçenin Etimolojisi - <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bat-> pristupljeno: 11.7.2022.

⁶¹ Ergin, Muharrem, Edebiyat ve Eğitim Fakültelelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi,, İstanbul, BAYRAK Basın/Yayın/Tanıtım. 2009. str. 13, 14.

⁶² Özyetgin, Melek. “Tarihi Türk Dili Alanında Uzunluk/Mesafe Ölçümünde Kullanılan Birimler” ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 2007., str. 1413-1420.

⁶³ Clauson, Gerard: An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish. Oxford, Clarendon Press, 1972. str. 298.

⁶⁴ Nişanyan Sözlük – Çağdaş Türkçenin Etimolojisi - <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bat-> pristupljeno: 11.5.2022.

navedenog primjera, “Sunce je nestalo/zašlo, olovo je potonulo u vodu”, prisutno je značenje “zaći” a zatim i još jedno, a to je “potonuti/tonuti”.

3.1.2. Kratki osvrt na hrvatski korijen *ton-*

Bliskoznačan turskom korijenu *bat-* u hrvatskom je jeziku korijen *ton-*. Smatra se da hrvatski korijen potječe iz praslavenskog jezika, zajedničkog prajezika iz kojega su nastali svi slavenski jezici. To je bio indoeuropski jezik koji se govorio u razdoblju prije velikog širenja Slavena iz njihove pradomovine, pretpostavlja se negdje sjeverno od Karpata.⁶⁵

Korijen *ton-* unutar glagola *tonuti* dolazi, pretpostavlja se, iz praslavenskog *tonŋti* odnosno *topnŋti* u značenju “topiti se”. Učestalom uporabom glagola *topiti* došlo je do pojave nesvršenih oblika poput *tapati* i *potapati*. Tu se radi o neplodnom tipu imperfektivizacije pri kojoj se produljio neposljednji slog na način da se korijenski samoglasnik *o* u *topiti* (ili *potopiti*) pretvorio u samoglasnik *a*, te se kratkouzlazni naglasak pretvorio u dugouzlazni.⁶⁶ O frekventnosti korištenja *topiti* tijekom vremena svjedoči usporedba s njegovim varijacijama nastalih dodavanjem prefikasa u hrvatskome jeziku poput *utopiti*, *istopiti*, *rastopiti* i već spomenutog *potopiti*.

Praslavenski kauzativni glagol *topíti* sadrži indoeuropski korijen *top-* ili *tep-* koji se vežu uz vatru, vrućinu, žar, toplinu i slično. Sukladno tome se glagol *topiti* u različitim indoeuropskim jezicima koristio uglavnom u značenjima “zagrijavati”, “grijati” i “biti vruć”.⁶⁷

Glagol *topiti* u rječnicima stoji uz značenja *činiti da neka tvar prijeđe iz krutog u tekuće agregatno stanje uslijed zagrijavanja ili prirodnim putem, razlagati neku tvar u tekućini te uranjati u tekućinu ili umakati*.⁶⁸ Vidljivo je da postoji nekoliko važnih odrednica značenja tog glagola: 1) promjena u temperaturi tvari koja je objekt radnje tog glagola, 2) promjena agregatnog stanja uzrokovana promjenom u temperaturi i 3) neposredni kontakt tvari ili tijela s tekućinom. To ujedno obuhvaća vizualni, ali i taktilni podražaj. S obzirom na to da se “topljenjem” događa proces da kruta tvar postane tekuća, ona će tim istim postupkom pomoću kontakta sa sredstvom poput tekućine, u njemu postepeno nestajati, a naposljetku i nestati.

⁶⁵ Hrvatska Enciklopedija LZMK - <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49960> pristupljeno: 11.5.2022.

⁶⁶ Babić, Stjepan ur., *Velika Hrvatska Gramatika – Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*, Zagreb, HAZU, Nakladni zavod Globus, 2002., str.518, 519.

⁶⁷ Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb, August Cesarec Zagreb, 1993. str. 633.

⁶⁸ Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, Novi Liber, 1994. str.1072.

Izgleda da je u nekoj od faza slavenskog jezika došlo do potrebe za svršenim oblikom glagola *topiti* u značenju “potapljati (se)” koji bi naglašavao i posljedicu te radnje. Pretpostavlja se ili da je u značenju “potopiti/utapljati” prisutan indoeuropski korijen *tap-* ili da je značenje proizašlo iz potrebe za ekonomičnijom oznakom za “hodanje ili popadanje u ledu i snijegu koji se otapaju”.⁶⁹ Tako se “nestanak u tekućini” izražavao praslavenskim *topnŋti*, a daljnjim kraćenjem *tonŋti*. To ne znači da je odrednica promjene agregatnog stanja nestala, već je modifikacijom prefiksima nastao glagol *otopiti (se)* koji naglašava i tu radnju.

Može se reći da je, unatoč različitim podrijetlima, dvama korijenima zajednička odrednica koja se temelji na osjetilu vida. To je ujedno i osjetilo za koje se smatra da čini 80% sveukupnih podražaja osjetila koje dobivamo iz okoline i tako prema mišljenjima mnogih znanstvenika čini glavno i najvažnije ljudsko osjetilo za poimanje okoline.⁷⁰ Zbog toga ne čudi da je glavna karakteristika oba korijena nestanak ili stanje neprisutnosti u ljudskom vidokrugu.

3.2. Značenja glagola *batmak* povezana uz konkretnu domenu iskustva uz usporedbu s hrvatskim glagolom *tonuti*

3.2.1. Značenje “tonuti”

Kao temeljno značenja glagola *batmak*, u mnogim se rječnicima, poput TDK-ovog *Güncel Türkçe Sözlük*, *Türkçe Sözlük* izdavačke kuće „Ötüken“ ili pak etimološkog rječnika turskog jezika Ismeta Zekija Eyuboğlu, navode definicije *bir sının veya yumuşak bir maddenin içine gömülmek* ili „biti uronjen/uroniti u tekućinu, meku masu“ te *dibe inmek/çökmek* odnosno „pasti ili spustiti se na dno čega“. Ova značenja vezana uz konkretnu ili fizičku domenu iskustva ujedno služe i kao ishodišna za daljnja značenjska proširenja glagola *batmak*. U sljedećim će poglavljima biti navedeni izvadci iz raznih internetskih izvora kao i književnih djela.⁷¹ U značenju „pasti na dno“, glagol se uglavnom veže uz plovna sredstva poput brodova. Tako se u TDK-ovom rječniku navodi primjer u kojemu se ostvaruje spomenuto značenje⁷²:

Sonra hani bir gemimiz batmıştı.

⁶⁹ Matasović, Ranko et. al., Etimološki rječnik hrvatskog jezika, Zagreb, Institut za jezik i jezikoslovlje, 2021. str. 471.

⁷⁰ Pike, G., Edgar, G., and Edgar, H. (2012). “Perception,” in *Cognitive Psychology*, Oxford, Oxford University Press, str. 65–99.

⁷¹ To su *Ölmeye Yatmak* (Leći i umrijeti) autorice Adalet Ağaoğlu, te *Kara Kitap* (Crna Knjiga) autora Orhana Pamuka u prijevodima *Leći i umrijeti* Dunje Novosel, te *Crna Knjiga* Ekrema Čauševića, Jane Bušić i Dražena Babića.

⁷² TDK Sözlük Online - <https://sozluk.gov.tr/> pristupljeno: 31.5.2022.

„Tada je, znaš, jedan naš brod potonuo.“

To značenje može se uočiti i u sljedećim primjerima:

- a) *Almanlar tarafından batırılan Royal Oak zırhlısının süvarisi kurtarılmıştır.*⁷³ - Ölmeye Yatmak, A. Ağaoğlu, str. 92
“Spašen je kapetan oklopnjače Royal Oak koju su potopili Nijemci.” – Leći i umrijeti, A. Ağaoğlu, prev. D. Novosel, str. 81
- b) *Kaptan enişte Atilay denizaltımızın Çanakkale Boğazı'nda dalış talimi yaparken nasıl battığını, kırka yakın mürettebatın kurtulmayı beklerken neler yaşamış olduklarını anlatıyordu.* - Ölmeye Yatmak, A. Ağaoğlu, str. 130
“Kapetan je pripovijedao kako je naša podmornica Atilaj za vrijeme vježbe uranjanja, potonula u tjesnacu Čanakale i što je sve posada od gotovo četrdeset članova proživjela čekajući da se spasi.” – Leći i umrijeti, prev. D. Novosel, str. 115.

Radi se dakle o različitim uzrocima zbog kojih se plovilo spušta ispod površine tekućine ili dotiče njeno dno, poput svjesne ljudske radnje koja, kao u primjeru a), uključuje narušavanje integriteta oklopnjače (ratnog broda) djelovanjem raznovrsnog vatrenog oružja ili eksploziva (kojima rukuje čovjek). Isto tako, kao u primjeru b), to se može dogoditi djelovanjem nesvjesnih pojava poput mogućeg spontanog kvara mehanizma podmornice, nezahvalnih uvjeta (morske) vode ili pak kombinacije ranije spomenutih. Spuštanjem na morsko dno, brod prestaje postojati u ljudskom vidnom polju. To je tijelo koje je veće gustoće i mase od morske vode zbog čega prolazi kroz nju i naposljetku dotiče njenu „krajnju točku“. Što je tekućina dublja, to će njene molekule u većoj mjeri apsorbirati svjetlosne čestice sve dok one ne nestanu u potpunoj tami.⁷⁴ Zbog toga brod koji tone u moru, u njemu postepeno „nestaje“ jer ga ljudsko oko sve slabije opaža sve dok ga više ne može vidjeti. Sukladno tome, značenje se ostvaruje na temelju vizualnog podražaja iz domene percepcije. To ujedno ukazuje i na važnu odrednicu glagola *batmak*, a to je „nestajanje“ koje ga povezuje s prvim zabilježenim značenjem iz staroturskog jezika.

Međutim, osim naglaska na spuštanju do dna određene tekućine, glagol *batmak*, kao što je ranije navedeno, karakterizira i proces obuhvaćanja danog tijela tekućinom.

⁷³ U narednim poglavljima primjeri rečenica s glagolom *batmak*, sadržavat će još neke oblike njegovog glagolskog stanja poput faktitiva, kauzativa i pasiva

⁷⁴ <https://www.amnh.org/learn-teach/curriculum-collections/deep-sea-vents/light-and-dark-in-the-sea>, pristupljeno 1.6.2022.

- a) *Vücudu ılık suya batırmak onu serinletmeye yardımcı olabilir.* – online korpus ReversoContext⁷⁵

„Natapanje tijela u mlakoj vodi može pomoći da se ono ohladi.“

- b) *Dilimlenmiş elmaları limon suyuna batırmak iyidir.*⁷⁶

„Dobro je natopiti narezanu jabuku u limunov sok.“

- c) *„Batırıyorlar elayı, musluk başını.”* - Ölmeye Yatmak, A. Ağaoğlu, str. 100.

“(Oni) Poplave nužnike i umivonike.” (rečenica se odnosi na ljude koji noću odsjedaju u hotelu) – Leći i umrijeti, D. Novosel, str. 89

U prvome primjeru vidljivo je kako glagol *batmak* sadrži značenje koje karakterizira i “okruživanje neke tvari ili tijela vodom (uranjanje u tekućinu)”, u ovome slučaju to je ljudsko tijelo. Nije važno je li tijelo dotaklo dno tekućine ili nije. Bitna odrednica ovog značenja je to što se tekućina i tijelo međusobno prožimaju odnosno tijelo je učinjeno “mokrim”. Značenje se, u ovoj sferi ljudskog iskustva ostvaruje i taktilnom percepcijom odnosno podraživanjem opipinih receptora. Uočljivo je i to da se u hrvatskom prijevodu prvoga primjera pojavljuje glagol korijenja značenjski bliskoga turskome – *top-* odnosno *ton-* – što pokazuje sličnost u spomenutom značenju koje pokrivaju i turski i hrvatski glagol. Drugi primjer sadrži glagol *batırmak*, koji uključuje priključivanje faktitivno-kauzativnog nastavaka *-ır-* korijenu *bat-*. U njemu se radi o interakciji tekućine i tvari, tj. proces učinka tijela mokrim. Drugim riječima netko čini to da kriške jabuke budu pokrivene sokom od limuna s ciljem prevencije oksidacije. Slično objašnjenje vrijedi i za posljednji primjer, u kojemu su svakodnevni higijenski (kupaonski) objekti poliveni vodom. Također, u drugome primjeru korištenjem glagola *batmak* postavlja se naglasak i na količinu vode koja prekriva površinu tih objekata. Čini se logičnim da se spisateljica djela *Ölmeye Yatmak* odlučila upravo za ovaj glagol kako bi hiperbolizirala mokrću s obzirom na to da je količina tekućine, ali i potopljeno tijelo, u stanju koje glagol *batmak* obično označava, velikih dimenzija, poput mora ili tjesnaca te broda i podmornice.

3.2.2. Značenje “zaći”

Glagol *batmak* u značenju “zaći” odnosi se na nebeska tijela poput Sunca, zvijezda i Mjeseca koja nestaju iza horizonta (*dünya'nın dönüşü dolayısıyla gök cisimleri ufkun altına*

⁷⁵ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/bat%C4%B1rmak>, pristupljeno: 31.5.2022.

⁷⁶ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/bat%C4%B1rmak> pristupljeno: 25.7.2022.

inmek odnosno “spuštanje nebeskih tijela ispod horizonta zbog zemljine rotacije”).⁷⁷ To je vidljivo u primjeru:

Daha sonra, güneş battıkça ve hava karardıkça ayın yusuvarlak yüzü aydınlanarak belirginleşiyor ve çok da geçmeden ışıl ışıl parlayan bu yüzün bir insan yüzü, ağlayan bir yüz olduğu anlaşılıyordu. – Kara Kitap, O. Pamuk, str. 286

“Sunce je zalazilo, a Mjesec se dizao. Kako je padao mrak, mjesec je postajao sjajniji, a uskoro je postalo jasno da je Mjesec zapravo uplakano ljudsko lice.” – Crna knjiga, O. Pamuk, prev. Čaušević, Babić, Bušić, str. 182

Horizont je “prividna crta ili krivulja koja kao granica dijeli nebo i površinu Zemlje, a čija daljina ovisi o položaju promatrača, dakle oslanja se na vizualni podražaj čovjeka, u odnosu na okolne objekte, o atmosferskim prilikama te o nadmorskoj visini.”⁷⁸ Površina, kao jedna od glavnih odrednica značenja glagola *batmak*, svojevrsna je granica između nekog tijela i okružujućeg prostora, a ljudsko oko smatra je “prividnom crtom” koja tijelo i prostor dijeli. Konceptualna metafora HORIZONT JE POVRŠINA ukazuje na logičnost prema kojoj nebeska tijela poput Mjeseca koji se okreće oko Zemlje ili pak Sunca oko kojeg se okreće Zemlja, “padajući” iza horizonta ujedno i nestaju iz ljudskog vidokruga. Navedeno značenje turski glagol dijeli sa svojim hrvatskim ekvivalentom *tonuti*, što pokazuje primjer: *Mislim lutam daleko, sve do horizonta gdje sunce tone u more; njegove zrake utapaju se i šire morskom površinom...*⁷⁹

U usporedbi s turskim glagolom, hrvatski glagol *tonuti*, ima dva temeljna značenja. Prvo je “spuštati se” ili “propadati zbog svoje mase prema dnu vode ili druge tekućine”, koje je određeno procesom silazne “putanje” tijela, a zbog čega se isto kao glagol *batmak*, često može sresti uz imenicu koja označava neko plovilo (npr. brod). Primjerice: *Çamci često tonu u jezeru Viktoriji, koje je veličine Irske, zbog nemirnih voda i loše održavanih plovila.*⁸⁰ Drugo značenje hrvatskog glagola je “propadati, upadati u meku ili žitku masu” poput blata u primjeru: *zaprljala je novi kaput i nove čizme i samo dublje tonula u blato, žuto i ljepljivo od ilovače. U*

⁷⁷ Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe sözlük. (a-den) 1*, Istanbul, Ötüken Neşriyat, 2007. str. 506.

⁷⁸ Hrvatska Enciklopedija LZMK - <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26137> pristupljeno 2.6.2022.

⁷⁹ hrWaC - <https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=sunce+tonuti&corpname=hrwac&corpus-search-form=true> pristupljeno: 4.6.2022.

⁸⁰ hrWaC - <https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=tonuti+u+jezero&corpname=hrwac&corpus-search-form=true> pristupljeno 31.5.2022.

navedenom izvatku fokus je postavljen na čin obuhvaćanja tijela tom istom masom⁸¹, što se moglo vidjeti i u ranijem turskom primjeru.

3.3. Značenja turskog glagola *batmak* povezana uz apstraktnu domenu iskustva

Vodeći se pretpostavkom da se značenja šire od konkretnih prema apstraktnima, u ovome poglavlju bit će ponuđena ostala značenja glagola *batmak* uz objašnjenja o tome u kojoj su mjeri udaljena od temeljnog značenja i uključuju li njegove glavne, konkretne (fizičke) odrednice poput površine, dna, okruživanja tekućinom/uranjanja te nestajanja (tvari ili tijela) i o tome na koji su način sva značenja međusobno povezana.

3.3.1. Značenja “iščeznuti”, “nestati” i “propasti”

Značenja „iščeznuti“, „nestati“ i „propasti“ vrlo su transparentno povezana s temeljnim značenjem glagola *batmak*, s obzirom na to da i značenje „tonuti“ odlikuje nestajanje. Ranije je spomenuto da se upravo ta značenjska odrednica oslanja u najvećoj mjeri na vizualnu percepciju čovjeka. Međutim, kada se govori o glagolu *batmak* konkretno u ovome značenju, naglasak se postavlja na rezultat, posljedicu, odnosno nestanak, a ne na proces nestajanja, npr.:

*Tuzlu suyun bu kadar içeri geçebilmesinin tek yolu toprağa alttan sızmasıdır. Yani, bu ada batmak üzere.*⁸²

„Jedini način na koji bi slana voda mogla ovoliko daleko dospjeti je ako proдре odozdo iz zemlje. Drugim riječima, ovaj otok nestaje.“

U danom hrvatskom primjeru glagol *nesta(ja)ti* moguće je zamijeniti glagolom *(po)tonuti*. Pa ipak otoci u stvarnosti ne tonu. Poznato je da su otoci dijelovi zemlje okruženi vodom. U usporedbi s kontinentima, opsegom i visinom su manji zbog čega podizanjem razine mora ili oceana koje je uzrokovano primjerice, topljenjem ledenjaka, nestaju ispod površine.⁸³ Sukladno tome, otoci ne dotiču dno, oni i dalje postoje, ali nestaju u tekućini čime se njihova pojava gubi iz ljudskog vidokrugа. Vidljivo je na koji je način moguće povezati čin potonuća s nestankom dijela zemlje, ali značenje turskog glagola u ovome obliku nije doslovno.

Sličan odmak od značenja moguće je vidjeti i u primjeru:

⁸¹ Hrvatski jezični portal (HJP) - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19kWRB4&keyword=tonuti pristupljeno: 31.5.2022.

⁸² SketchEngine - trTenTen12 - https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtnten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno 15.7.2022.

⁸³ National Geographic - <https://education.nationalgeographic.org/resource/island> pristupljeno: 11.7.2022.

*Güneş doğudan doğar, batıdan batar. Medeniyet de doğudan doğmuş batıda batmıştır. Felsefe ve bilim de aynı şekilde olmuştur. Uygarlık ve medeniyet şimdi batıdan batmak üzeredir. Medeniyetin ve felsefenin yeniden doğuşu yine doğudan olacaktır.*⁸⁴

„Sunce se rađa na istoku, a zalazi na zapadu. I civilizacija se uzdigla na istoku, a nestala na zapadu. Filozofija i znanost nastale su na isti način. Narodi i civilizacije samo što ne iščeznu na zapadu. Ponovno rođenje civilizacije i filozofije bit će ponovno na istoku.“

U ponuđenom primjeru radi se o metaforičnom izrazu, koji govori o prestanku postojanja kulture i obilježja određene skupine ljudi koji su činile neki narod. Iz ovog, ali i drugih sličnih primjera jasno je da se glagolom *batmak* najvjerojatnije ne označava nestanak u bilokakvoj tekućini, jednako kao i nemogućnost čovjeka da „narod“ vizualno percipira. Radi se o tome da se koncept TONUTI povezuje s GUBLJENJEM pri čemu je naglasak na obilježjima, kulturnim i drugim vrijednostima koje neki narod posjeduje i čini njihov zajednički identitet. Ovo značenje moguće je primijetiti i u hrvatskom ekvivalentu poput u primjeru *Netko odjednom postane jako uspješan, a netko tone u zaborav*. Dakle, određena osoba svjesno ili nesvjesno, nestaje iz nečijeg sjećanja iz različitih razloga.

*Bu bar batmak üzereydi, benim içkim kurtardı onu.*⁸⁵

„Ovom kafiću je prijetila propast, moje piće ga je spasilo.“

U ovome primjeru glagolom *batmak* iskazuje se period vremena u kojemu spomenuti ugostiteljski objekt trpi relativno rijedak protok gostiju odnosno slab promet, koji dovodi do potencijalnih poteškoća u održavanju samog objekta, plaćanju dobavljača pića te sponzora kao i isplaćivanju plaća radnicima i slično. Na temelju konceptualne metafore NEUSPJEH JE DNO, u ovom se primjeru radi o stagnaciji, a zatim i postepenom nizanju loših odluka i/ili okolnosti koje su dovele do stanja kafića u kojemu se nalazi. U sličnom se značenju pojavljuje i hrvatski glagol *tonuti*, kao u primjeru: *Momčad je tonula igrom i rezultatima*, pri čemu je vidljivo da glagol označava nizanje poraza odnosno neuspješnih rezultata neke sportske momčadi.

Glagol *batmak* u ovome značenju moguće je povezati i s hrvatskim glagolom *propasti* koji znači i „doživjeti, pretrpjeti neuspjeh u čemu“, a konkretiziranjem ovog značenja može označavati i „izgubiti imovinu“, „postati društveno neprihvatljiv“ te „proći uzaludno, bez

⁸⁴ SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtenten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno: 15.7.2022.

⁸⁵ ReversoContext <https://context.reverso.net/%C3%A7eviri/t%C3%BCrk%C3%A7e-portekizce/batmak> pristupljeno: 4.6.2023.

uspjeha i rezultata“.⁸⁶ Primjerice: *Iako dobar plan, propao nam je već na početku*, što znači da postupci koje je obuhvaćao plan već prije njihove realizacije nisu bili prihvatljivi ili izvedivi.

3.3.2. Značenja “bankrotirati” i “upropastiti”

Konkretnije značenje koje je zajedničko i turskom i hrvatskom glagolu odlikuje koncept smjera kretanja radnje. Drugim riječima, silazna putanja tijela koje se spušta prema dnu veže se s negativnim posljedicama postup(a)ka vezanih uz novac. U primjeru:

*Biliyorsun, çünkü 1929'da banka parasızlıktan batmak üzereyken gelip bizden para dilenen sendin.*⁸⁷

„Ti to znaš, jer kada je 1929. godine banka bila pred bankrotom, ti si bio taj koji je došao i molio nas za novac.“

Značenje glagola *batmak* koje se ostvaruje u danoj rečenici razlikuje se po tome što se veže uz konkretniju situaciju. Radi se o financijskom „neuspjehu“ ili propasti nekog poduzeća ili osobe, u ovom slučaju to je sama banka koja nije u mogućnosti podmiriti svoje dugove zbog čega nije više u mogućnosti funkcionalno poslovati. U prijevodu je moguće i zamijeniti sintagmu „pred bankrotom“ primjerice glagolom „propadati“ pri čemu se smisao neće promijeniti. Spomenut ćemo i imensku izvedenicu glagola *batmak* kojom se ostvaruje značenje „bankrotiranja“, a to je *batık* te nosi značenje „propast“ ili „bankrot“. Češće se koristi upravo u drugome značenju koje se odnosi na financijsku propast. Primjerice: *Adam batık durumda, nafaka, çocuk desteği ödüyor.*⁸⁸ što u prijevodu glasi: „Čovjek je bankrotirao, plaća alimentaciju.“ Slično tome postoji i izraz *batkıya uğramak* koji znači „bankrotirati“ ili „propasti“.

Značenje koje tek za korak dalje odmiče od „propasti“ jest „upropastiti“, a izražava se dodavanjem faktitivno-kauzativnog nastavka na korijen *bat-* te glasi *batır-*, o čemu će u kratkim crtama biti riječi i nešto kasnije u radu.

„Politikacılar bu ülkeyi batırmak için ellerinden geleni yaptılar.“

“Političari su učinili sve da potope/upropaste ovu zemlju.”⁸⁹

⁸⁶ HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dl5mXxU%3D&keyword=propasti pristupljeno: 20.12.2022.

⁸⁷ SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtenten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno: 15.7.2022.

⁸⁸ Glosbe - <https://app.glosbe.com/tmem/show?id=8981106729483233685> pristupljeno 21.7.2022.

⁸⁹ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/bat%C4%B1rmak> pristupljeno: 25.7.2022.

U primjeru se radi o prenesenom značenju glagola *batırmak*, koji ovdje označava poduzimanje postupaka koji su za nekoga štetni. Pretpostavlja se da je u primjeru riječ o vodećim ljudima neke države koji sustavno donose krive odluke i/ili svjesno provode neproduktivne postupke, a koji loše utječu na neki od aspekata funkcioniranja zemlje. Uz to, važno je naglasiti i to da je bitna karakteristika ovog značenja glagola negativna posljedica, a to su u ovome slučaju u većoj ili manjoj mjeri narušena dobrobit građana države u kojoj žive, njezin ugled, a time na neki način narušavanje ne samo kvalitete života nego i opće atmosfere koja u njoj vlada. U prethodnom poglavlju spomenuta je konceptualna metafora DNO JE NEUSPJEH, a ona je usko vezana uz jednu od temeljnih prostornih metafora LOŠE JE DOLJE. Ova metafora proizlazi iz temeljnih prostornih odnosa i ovisi o kulturi, ali i o kolektivnom iskustvu kulturne zajednice te iskustvu pojedinca. Tako se u raznim kulturama, posebice zapadnima, ono što je loše metaforički uglavnom poima kao nešto što je dolje. To primjerice pokazuje ideja kršćanstva da je raj, mjesto u koje nakon smrti idu ponizni, skromni i pokorni, u suštini „dobri“ ljudi „gore“, a pakao je „dolje“ i predstavlja vječni dom grešnicima.⁹⁰ Ovdje je važno naglasiti i poveznicu s hrvatskim glagolom *propasti* koji u svojoj apstraktnoj domeni također sadrži značenje koje se temelji na negativnoj posljedici. Naime, glagol *propasti* označava „pad kroza što, pad dolje lomeći u padu prepreke“ te „prolamanje ili provaljivanje pod težinom“. U svojoj apstraktnoj domeni označava „pretrpjeli neuspjeh“, „gubitak bogatstva ili imovine“, „postajanje društveno neprihvatljivim“ ili „prolaženje bez uspjeha ili rezultata“⁹¹. Moglo bi se reći da na temelju konceptualne metafore NEUSPJEH JE DNO glagol *propasti* možda i transparentnije od glagola *batmak* pokazuje poveznicu između koncepata jer u sebi sadržava odrednicu „prepreke“ (ono kroz što se propada) koja predstavlja sredstvo kojim je situacija ili osoba dostigla taj pad odnosno negativnu posljedicu.

Prema tome, imajući na umu da su silazna putanja kretanja i dostizanje krajnosti neki od koncepata koji određuju glagol *batmak*, moguće je uočiti povezanost između „potapanja“ i „upropaštavanja“. Naime, potapanjem čega, odvija se proces u kojemu jedno tijelo više ili manje svjesno čini to da se drugo tijelo spusti ispod površine i kreće se prema dnu neke tekućine te ga ono potencijalno i dotiče i dolazi u nepovoljan položaj, a jednako tako upropaštavanjem jedna pojava čini to da druga doseže krah koji može, a i ne mora biti dugotrajan.

⁹⁰ Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, 1980., str. 16-21

⁹¹ HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dl5mXxU%3D&keyword=propasti
pristupljeno: 14.2.2023.

3.3.3. Značenje “naći se u neugodnoj (ili još lošijoj) situaciji”

Slijedi još jedno značenje glagola *batmak* koje se povezuje s negativnim iskustvom, međutim s naglaskom na moralno propadanje, a koje se ostvaruje na temelju principa metaforičkog kretanja silaznom putanjom. To je vidljivo u primjeru:

*Onlarca genç zehirlendi ve kumar batağına batmak üzere ciddi tehditlerle karşı karşıya.*⁹²

„Deseci mladih je zatrovano i suočavaju se s ozbiljnim prijetnjama da će zaglibiti u kockanje.“

Uz imenicu *batak*, glagol *batmak* označava zapadanje u svojevrsnu „lošu situaciju“, a u navedenom se primjeru pogoršanje već loše situacije, odvija postepeno. To je ostvareno formom *-mAk üzere* te se u ovome slučaju radi o ovisnosti o kockanju, koje može, ali i ne mora dotaknuti krajnju točku. Primjerice, kockajući, osoba u najranijoj fazi iskušava svoju sreću, zabavlja se, počinje postizati i dobivati određenu dozu zadovoljstva, zatim povećava svoje uloge i frekvenciju samog čina kockanja kako bi postigla istu razinu uzbuđenja. Nakon nekog vremena može se dogoditi da osoba postane razdražljiva, nemirna i loše raspoložena u slučaju da postiže neuspjeh te naposljetku posuđuje novac ili čini nezakonita djela kako bi i dalje bila u mogućnosti kockati.⁹³ Dakle, naglasak nije postavljen na posljedicu radnje već na sam proces pogoršavanja i potencijalno dostizanje kraha odnosno boravka, u primjerice nekoj od faza ovisnosti. U hrvatskom je primjeru pri prijevodu ponuđen glagol *zaglibiti* koji znači „uvaliti se u glib, u blato“, a također označava „zapadanje u neugodne situacije“ poput dugova ili drugih teškoća. Riječ *blato* odnosno *glib* u hrvatskom je jeziku moguće povezati s nečim negativnim o čemu će detaljnije biti riječi u idućem poglavlju.

3.3.4. Značenje “uprljati se”

Turski glagol *batmak* u određenom se kontekstu može prevesti i hrvatskim glagolom *uprljati se*, čime se ističe koncept uranjanja (u tekućinu) ili meku masu. S obzirom na to da ono što je „prljavo“ percipiramo kao nešto što u obliku mrlja na sebi sadrži još neku tvar, uočljivo je kako tvar koja je prljava, kao i ona koja je čini prljavom ostvaruju neposredni kontakt. Kao što je moguće vidjeti iz primjera:

⁹² SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtnten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno: 15.7.2022.

⁹³ NZJZ dr. Andrija Štampar - <https://www.stampar.hr/hr/novosti/kada-zabava-prelazi-u-ovisnost-kockanje-i-kladenje> - pristupljeno: 19.7.2022.

*Çamurda oynayan çocuğun üstü başı batmış.*⁹⁴

„Dijete koje se igralo u blatu, uprljalo se od glave do pete.“

Igrajući se u blatu, dijete je, pretpostavlja se, nehotice na sebe nanijelo blato čime su njegovi tragovi ostali primjerice, na njegovoj odjeći ili obući. Time je njegova odjeća u većoj ili manjoj mjeri prekrivena blatom odnosno te dvije tvari (blato i tkanina) ostvaruju svojevrsnu interakciju. Kao što je spomenuto u jednom od ranijih poglavlja, glagol *batmak*, kada ne stoji u svojem doslovnom značenju, često služi kako bi se radnja odnosno situacija koja je njime izražena hiperbolizirala. U ovom je primjeru također naglasak postavljen na količinu blata koje je dijete nanijelo na sebe čime se, može se reći, ekonomično upotrijebio spomenuti glagol s ciljem hiperboliziranja, odnosno detaljnijeg opisa radnje i njenih posljedica.

Ovdje ćemo navesti još jedno značenje koje se, daljnjim širenjem značenja „uprljati se“, odnosi na povredu ljudskih osjećaja, a to je „omalovažiti“. Objasniti ćemo ga pomoću glagola sličnog značenja u hrvatskom jeziku, a to je *blatiti*. Primjerice:

*Bazı insan öne çıkmak için meslektaşlarını batırıyorlar.*⁹⁵

„Neki ljudi omalovažavaju svoje kolege kako bi se istaknuli.“ ili „Neki ljudi blate svoje kolege kako bi se istaknuli.“

Ovdje se radi se o činu povrede ljudskih osjećaja podcjenjivanjem i postupcima koji drugima čine to da se osjećaju nedovoljno dobro i loše u vezi samih sebe. Glagol *blatiti* u hrvatskom jeziku nosi značenje „(o)kaljati“ ili „(o)sramotiti“. Sama riječ *blato* može označavati „niskost“, „porok“ i „društveno dno“. To je moguće pojasniti tvrdnjom da je blato meka smjesa raskvašene zemlje koja lako prijanja ili se lijepi uz neku površinu.⁹⁶ To može biti, primjerice, površina cipela ili automobilske gume, zbog čega se otežava kretanje ili narušava subjektivni doživljaj izgleda oba spomenuta predmeta. Stoga, je blato nešto čega se treba „ riješiti“. Sve navedeno ukazuje na konceptualnu metaforu BLATO JE LOŠE. Tako nanijeti blato na koga odnosno *blatiti* koga upućuje na metaforički čin „lijepljenja“ negativnih osobina na neku osobu s ciljem rušenja njenog ugleda ili stvaranja osjećaja manje vrijednosti.

⁹⁴ SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtenten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno: 15.7.2022.

⁹⁵ SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtenten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batiriyorlar – pristupljeno: 25.7.2022.

⁹⁶ HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1xhXg%3D%3D&keyword=blato pristupljeno: 20.12.2022.

3.3.5. Značenje “zabosti se”

U dolje ponuđenim primjerima uočava se još jedno značenje glagola *batmak* odnosno njegovog faktitivno-kauzativnog oblika *batırmak*, a to je „ubosti se“ ili „zabosti“. Ovo se značenje također oblikuje oko koncepta prodiranja tijela u neku masu.

*Dantel örerken tığı eline batırdı.*⁹⁷

„Dok je izrađivala čipku ubola se u ruku.“

*Nefes darlığı çok kötüydü ve ciğerlerinize sanki iğne batmış gibi oluyor.*⁹⁸

„Stanje zadihanosti je bilo jako loše, a u plućima kao da vas bodu igle.“

*Bu batma böcekler en çok sıcak mevsimlerde aktif olurlar.*⁹⁹

„Ovi insekti koji bodu najviše su aktivni u toplijim mjesecima.“

U prva dva primjera, riječ je o igli, šivaćem alatu kojim se uz konac, prolaženjem kroz materijal, sastavljaju i spajaju krojeni dijelovi tkanine, platna i sl., izrađujući tako odjeću ili obuću, te kojim se u medicini, spajaju razdvojeni dijelovi tkiva na ljudskom organizmu. U drugome primjeru riječ je o insektima čija tijela sadrže žalac, organ u obliku igličaste cjevčice, iz kojega se pri ubodu odnosno prodiranju u kožu izlijeva otrov ili neka druga tekućina. Značenja „uprljati se“ i „zabosti se“ glagol *batmak* ne dijeli sa svojim hrvatskim prijevodnim ekvivalentom *tonuti* usprkos konceptu uranjanja koji oba sadrže. U hrvatskom jeziku igla ne može utonuti u stopalo, a kada bi i postojao takav slučaj prijevoda, bio bi stilski obilježen.

3.3.6. Značenje “povrijediti”

Značenje koje je prilično udaljeno od konkretnog značenja glagola *batmak* je „povrijediti“ ili „uvrijediti“, kao u primjeru:

*Onun her sözü bana batar.*¹⁰⁰

„Svaka njegova riječ me vrijeđa.“

⁹⁷ SketchEngine - trTenTen12 -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrtenten12_trmorph_v2&tab=basic&keyword=batmak – pristupljeno: 15.7.2022.

⁹⁸ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/bat%C4%B1rmak>, pristupljeno: 15.7.2022.

⁹⁹ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/bat%C4%B1rmak>, pristupljeno: 15.7.2022.

¹⁰⁰ TDK <https://sozluk.gov.tr/> - pristupljeno: 20.7.2022.

Za lakše razumijevanje veze značenja turskog glagola i njegovog prijevoda na hrvatski, najprije je potrebno kratko objasniti značenje glagola *vrijedati*, *povrijediti* i *uvrijediti*. Sva tri glagola potječu od riječi *vrijed*, iz praslavenskog *verdb*, a koja označava ranu ili otvorenu ozljedu.¹⁰¹ *Povrijediti* označava „nanošenje bilokakve tjelesne povrede“ ili u prenesenom značenju „nanošenje duševne boli, vrijeđanje postupkom ili riječju.“¹⁰² *Vrijeđanjem* se, nekoga kontinuirano *povređuje*, odnosno „nadražuje bolno mjesto, rana“ ili se „odnosi prema kome bez dužnog poštovanja i pristojnosti, nanosi uvreda“. *Uvrijediti* pak ima specifičnije značenje, a to je „nanijeti kome uvredu, riječju ili postupkom nanijeti kome nepravdu ili sramotu i pogoditi njegovo dostojanstvo“. Riječ *uvreda* sama po sebi odnosi se i na osjećaj koji je izazvan procesom spomenutim ranije.

Vezu glagola *batmak* i značenja koje nosi u navedenom turskom primjeru, najlakše je objasniti uz pomoć hrvatskog prijevoda spomenutog u jednom od ranijih poglavlja, a to je *bosti* ili *ubosti*. U radu je već spomenuto da se glagol *bosti* odnosi na „pritiskivanje nečim šiljatim, prodiranje u što ili ozljeđivanje šiljatim predmetom“.¹⁰³ U svojem prenesenom značenju ovaj glagol odnosi se na „napadanje zajedljivim ili zlobnim riječima“.¹⁰⁴ U svojem svršenom obliku *ubosti*, ovaj glagol ima između ostalog i preneseno značenje „neugodno dirnuti, zadati oštru bol; badnuti, pogoditi, uvrijediti“.¹⁰⁵ U hrvatskom jeziku postoje primjeri u kojima se pojavljuje sintagma *bosti riječima* u značenju „nanijeti uvredu“ poput: *Ubole su me ravno u srce te riječi toga neznanca*.¹⁰⁶ ; *Utjehu traže u susretima u kojima svaka riječ može ubosti, izliječiti, promijeniti sve...*¹⁰⁷ ili *U posljednje vrijeme to je neka vrsta rekreacije, bosti se riječima. A što s mirnom komunikacijom?*¹⁰⁸ S obzirom na to da već sam glagol dolazi u značenju „zadati bol“, „povrijediti“ ili „uvrijediti“ i označava neugodno iskustvo doživljeno verbalnim putem, uglavnom nije potrebno dodatno izraziti sredstvo kojim je to učinjeno. Može se reći da se

¹⁰¹ HJP https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15mWBJ6&keyword=vrijed – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰² HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVlhXhQ%3D&keyword=povrijediti – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰³ HJP – https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iXhQ%3D&keyword=bosti – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰⁴ HJP – https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iXhQ%3D&keyword=bosti – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰⁵ HJP – https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iWxJ5&keyword=ubosti 24.10.2022.

¹⁰⁶ hrWaC - <https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=ravno+u+srce+te+rije%C4%8Di&corpname=hrwac&corpus-search-form=true> – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰⁷ hrWac - (<https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=mo%C5%BEE+ubosti&corpname=hrwac&corpus-search-form=true>) – pristupljeno: 24.10.2022.

¹⁰⁸ hrWaC - (<https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=bosti+se+rije%C4%8Dima&corpname=hrwac&corpus-search-form=true>) pristupljeno: 24.10.2022.

sintagmom „ubosti/bosti riječima“ stilski pojačava intenzitet neugode i boli učinjene onime što je rečeno. Tako je turski primjer naveden na početku ovog poglavlja moguće prevesti na sljedeći način „*Svaka njegova riječ me bode*“ i sasvim je razumljivo kakve je osjećaje izazvalo kod sugovornika ono što mu je govornik uputio.

Ranije je pokazano kako glagol *batmak* u svom značenju „biti uronjen/uroniti u tekućinu, meku masu“ karakterizira prodiranje u spomenutu tekućinu ili masu odnosno obuhvaćanje jedne tvari drugom. To je ključno za njegovo razumijevanje u značenju „povrijediti“ i „vrijeđati“, ali i „ubosti“. Kada govorimo o konkretnim ubodima, primjerice ubodima insekata ili ubodima šiljatim predmetima, čovjek osjeća fizičku bol zbog prolaska tog istog predmeta kroz njegovu kožu. Nadalje, vidljiva je poveznica s glagolom *batmak* i njegovom karakteristikom kretanja i prolaska imaginarne granice, a to je koža.

Konceptualna metafora KOŽA JE OSJEĆAJ već postoji u hrvatskom jeziku i to pokazuju izrazi poput, primjerice, *zaviriti kome pod kožu* odnosno upoznati čije skrivene namjere ili osjećaje kao i *biti u čijoj koži* ili znati kako se netko osjeća. Zatim postoji *istjerati koga iz kože* što znači izbaciti iz takta ili razbijesiti koga te *osjetiti na svojoj koži* što označava iskušavanje nečega negativnog.¹⁰⁹

Ako zamislimo ljudske osjećaje kao tvar koja ispunjava čovjeka poput tekućine, a uvredu ili riječi kojima se nekoga može povrijediti, kao predmet koji u nju prodire kroz kožu, mogli bismo reći da se radnjom bodenja riječju „prodire u čovjeka“, ranjavaju njegovi osjećaji i time se u njemu izaziva bol i neugoda odnosno vrijeđanje.

3.3.7. Značenje „uznemiriti“

Postoji značenje glagola *batmak* relativno slično značenju „povrijediti“, a to je „uznemiriti“. Ono također spada u sferu emotivnog stanja čovjeka te iako je njegova upotreba u tom značenju rijetka, koristi se u stilske svrhe. Primjerice:

*Bazı kimselere para batar, sarfedecek yer ararlar.*¹¹⁰

„Neke ljude toliko uznemirava novac da traže mjesto gdje bi ga potrošili.“ (ili „gdje bi ga se riješili“)

¹⁰⁹ HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elluWxA%3D&keyword=ko%C5%BEa pristupljeno: 16.7.2022.

¹¹⁰ TDK <https://sozluk.gov.tr/> - pristupljeno: 20.7.2022.

Imajući na umu ranije pojašnjenu motivaciju glagola *batmak* u značenju “povrijediti” i “uvrijediti” koja je dobivena razumijevanjem značenja “bosti”, proces prodiranja i u ovome slučaju vidljivo pokazuje konceptualne veze između turskog i hrvatskog korijena. Kada čovjeka nešto ubode, njegova instinktivna reakcija je da se riješi tijela ili tvari koje ga bode i da ukloni osjećaj boli i neugode na najbrži mogući način. Kada bi se navedeni primjer preveo doslovno, tada bi glasilo: “Novac toliko bode neke ljude da traže mjesto gdje bi ga potrošili.” Slično kao u slučaju značenja “povrijediti”, kod značenja “uznemiravati” uočava se prisutstvo karakteristike interakcije čovjeka i u ovome slučaju novca, čije “bodenje” izaziva u čovjeku uznemirujuć osjećaj.

3.4. Kolokacije, frazemi i poslovice sa sastavnicom *batmak* i njihova značenja

Zanimljive su i kolokacije, frazemi i poslovice u kojima se kao sastavnica pojavljuje glagol *batmak*. Prvi izraz koji se spominje u rječniku *Türk Dil Kurumua* jest *bata çıka*, a predstavlja priložni skup i opisuje radnju koja se odvija teško, tegobno ili s mukom, kao u primjeru: *İstemeye istemeye o tarafa doğru yürümeye başladı, geceden yağan karda güçlkle bata çıka yürüyordu.*¹¹¹, koji se prevodi kao “Nevoljko je krenuo u tom smjeru i s mukom gazio kroz snijeg koji je napadao noć prije.”

Jedna od poslovice koji nudi TDK-ov rječnik jest, *battı balık yan gider*, a koristi se u situacijama kada govornik želi iskazati ravnodušnost nakon što se dogodi nešto loše. Doslovce se prevodi ovako: „potopljena (mrtva) riba pliva/kreće se postrance.“ Drugim riječima, ono što se dogodilo nije moguće promijeniti, pa se oko toga ne treba niti brinuti, a stvari nastavljaju dalje svojim tokom. Primjerice: *Bu işleri daha fazla kafana takma nasıl olsa battı balık yan gider rahat ol.*¹¹², što je u prijevodu: “Ne zamaraj se više tim stvarima, kako god, što je bilo bilo je.” U hrvatskom jeziku postoje još neki slični izrazi koji se mogu iskoristiti za prijevod navedenog primjera, a to su *bilo kako bilo* ili *bilo pa prošlo*. U već spomenutom rječniku navodi se još jedna poslovice: *batan geminin malları bunlar*, a odnosi se na proizvode koji su ili za baciti ili se prodaju po izrazito niskoj cijeni naglašavajući tako njihovu potencijalno lošu kvalitetu ili stanje u kojemu se prodaju. Doslovnim prijevodom poslovice bi glasila „To su stvari s potopljenog broda“. Svu „opremu“ i stvari koju je jedan brod sadržavao, nakon njegovog potonuća čovjek percipira kao neupotrebljive ili lošeg stanja, na što ukazuje negativna

¹¹¹ SketchEngine -

https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Ftrnten12_trmorph_v2&tab=advanced&queryselector=phrase&keyword=batt%C4%B1%20bal%C4%B1k%20yan%20gider – pristupljeno: 25.7.2022.

¹¹² Hürriyet - <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/batti-balik-yan-gider-ne-demek-batti-balik-yan-gider-deyiminin-anlami-ve-ornek-cumle-icinde-kullanimi-tdk-41765599> - pristupljeno: 25.7.2022.

posljedica radnje. Primjerice, *Komşu bakkal iflas edince batan geminin malları bunlar deyip şu iki rafı da bize verdi.*¹¹³, što u prijevodu znači: „Kada mu je trgovina propala, susjed nam je dao ove dvije police rekavši da je to roba za otpis.“ U hrvatskom prijevodu upotrijebljena je riječ *otpis* izvedenica glagola *otpisati*, koji označava „odgovoriti kome pismom“, a u prenesenom značenju „umanjiti vrijednost pokretne ili nepokretne imovine“ te „ne računati više na koga“.

Nadalje, glagol *batmak* pojavljuje se u frazemu *göze batmak*:

*Her şey mükemmel ama tek göze batan saçları...*¹¹⁴

„Sve je savršeno, jedino kosa bode u oči...“

*Şey... genel seviye düşükken göze batmak hiçte zor değil.*¹¹⁵

„Ovaj...pa nije se uopće teško istaknuti (izdvojiti od drugih) kad je standard tako nizak.“

Ovaj je izraz u turskom jeziku moguće protumačiti na dva načina, u pozitivnom i negativnom smislu. U prvome primjeru prisutna je slika kose koja je, pretpostavlja se, neuglednog izgleda (prljava, neuredna, raščupana i sl.) odnosno izgleda koji po subjektivnom mišljenju promatrača odstupa od standarda. Drugim riječima, kosa „objekta“ ostavlja loš vizualni dojam i svojim negativnim karakteristikama zaokuplja pažnju promatrača. U prijevodu na hrvatski jezik iskorišten je frazem *bosti u oči* odnosno glagol *bosti*, za koji je već ranije utvrđeno da se može koristiti kao prijevodni ekvivalent glagolu *batmak* jer se s njime značenjski djelomično preklapa. Naime, kao što je ranije već pokazano, radnjom bodenja događa se to da, određeni subjekt šiljatim predmetom prodire u objekt. To se može odnositi na primjerice iglu, koplje, nož, trn i sl. Kada čovjeka nešto ubode on osjeća bol koja je redovito popraćena neugodom, a njegova primarna reakcija je ukloniti ono što ga bode. Bol je prema *Enciklopediji Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* „tjelesni osjet koji zajedno s odgovarajućim višim dijelovima živčanog sustava osigurava prijam tzv. biološkog alarma namijenjenog zaštiti jedinice od štetnih vanjskih utjecaja ili opasnih zbivanja u tijelu.“¹¹⁶ Bol nije nešto što u trenutku nestaje, već se zadržava sve dok se nekim drugim sredstvom ona ne ublaži ili prekine. U periodu

¹¹³ Deyimler.com - <https://deyimleri.com/deyim/batan-geminin-mallari> pristupljeno: 28.10.2022.

¹¹⁴ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/g%C3%B6ze+batan> pristupljeno: 24.10.2022.

¹¹⁵ ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/turkish-english/g%C3%B6ze+batmak> pristupljeno: 24.10.2022.

¹¹⁶ Enciklopedija LZMK (onlne izdanje) - <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8506> pristupljeno: 16.2.2023.

dok bol traje nemoguće ju je „ne osjetiti“ odnosno ignorirati. Postoje eventualno različiti oblici prilagodbe na taj neugodni osjećaj poput primjerice smijanja. Može se reći da u trenutku proživljavanja osjeta boli, ona zaokuplja većinu čovjekove pažnje odnosno sva psihička aktivnost usmjerena je na vraćanje tijela u stanje prije boli. Pažnja je važna odrednica koja će pomoći pri razumijevanju značenja navedenih frazema. S druge strane, u drugome primjeru uočljiva je pozitivna konotacija glagola *batmak*. Moguće je da se radi o osobi koja se zbog nekih svojih karakteristika (prema mišljenju onoga tko ju procjenjuje) nalazi u boljoj poziciji u odnosu na druge. Zamislimo li da analiziramo skupinu ljudi s jednakim brojem kvaliteta te još jednu osobu s kvantitativno više takvih osobina, distinkcijom spoznajemo da je ona „bolja“ odnosno smatramo ju posebnom jer se na pozitivan način razlikuje od drugih. Takva osoba tada zaokuplja više naše pažnje za razliku od ostatka skupine, čija niti jedna jedinka ne „probija“ standardni set obilježja kao ranije spomenuta. U hrvatskom jeziku postoje izrazi *pasti u oči* te *upasti u oko* koji s glagolom *batmak* ne dijele radnju bodenja, a koji su sličnog značenja. S turskim glagolom povezuje ih čin zaokupljanja pažnje. *Pasti u oči* znači istaknuti se, dok *upasti u oči* nosi specifičnije značenje, konkretno isticanja nekom dobrom osobinom.¹¹⁷

U rijetkim se slučajevima u razgovornom hrvatskom jeziku može pojaviti i frazem sličan prethodnom, a to je *potonuti (kome) u očima*. Primjerice: *Kada bi on pokazao „slabost“ ili krenuo s nudenjem ustupaka, tada bi znatno potonuo u očima svojih pristaša*.¹¹⁸ Vidljivo je da se i u ovome slučaju radi o razočarenju, odnosno o subjektu koji bi svojim postupcima potencijalno izazvao neugodnu reakciju ljudi koji prate njegovo mišljenje i djelovanje. Nadalje, radi se o postupcima ili odlukama koji bi se negativno isticali u odnosu na prijašnje. S obzirom na to da glagol *tonuti* odlikuje odrednica silazne putanje kretanja, što upotreba glagola *tonuti* ovom kontekstu ukazuje na važnost konceptualne metafore LOŠE JE DOLJE pomoću koje govornici hrvatskog jezika mogu razumjeti značenje i ovog frazema.

3.5. Prema zaključku

Prikazom etimologije glagola *batmak* te analizom njegovih značenja i izvedenica, kroz primjere utvrđeno je da se značenje glagola *batmak* oblikuje oko dvije glavne odrednice koje se temelje na podražaju osjetila vida, a to su silazno kretanje i nestajanje iz vidokruga. Značenja

¹¹⁷ HJP - https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV9nWxU%3D pristupljeno: 16.2.2023.

¹¹⁸ hrWac -

https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?corpname=hrwac&reload=&iquery=potonuti+u+o%C4%8Dima&queryselector=iqueryrow&lemma=&phrase=&word=&wpos=&char=&cql=&default_attr=word&fc_lemword_window_type=both&fc_lemword_wsize=5&fc_lemword=&fc_lemword_type=all&fc_pos_window_type=both&fc_pos_wsize=5&fc_pos_type=all&usesubcorp=&fsca_text.t2ld= pristupljeno: 16.2.2023.

glagola *batmak* „tonuti“ i „zaći“ temelje se na fizičkom iskustvu čovjeka koji VIDI kako brod tone ili Sunce zalazi za horizontom. Iako se Sunce u stvarnosti ne kreće nebom silaznom putanjom već se Zemlja oko njega okreće, ono nestaje iz područja koje ljudsko oko može dosegnuti. Hrvatski glagol *tonuti* u svojoj konkretnoj domeni pokriva ista značenja.

Kada govorimo o značenjima turskoga glagola *batmak* vezanim uz apstraktnu domenu važno je istaknuti nekoliko konceptualnih metafora koje sudjeluju u oblikovanju njegove polisemne strukture. To su primjerice: TONUTI JE (IZ)GUBITI SE koja se odražava u značenjima „iščeznuti“, „nestati“ i „propasti“, DNO JE NEUSPJEH u značenjima „bankrotirati“ i „upropastiti“, jednako kao što se KRETATI SE PREMA DNU JE POSTIZATI NEUSPJEH odražava u značenju „naći se u neugodnoj ili još lošijoj situaciji“. Ove metafore povezane su uz općenitiju konceptualnu metaforu LOŠE JE DOLJE, jednu od temeljnih prostornih metafora koja je prisutna u jezicima većine kultura. Daljnjim širenjem razvijena su i značenja „uprljati se“ te „omalovažiti“ temeljena na metafori BLATO JE LOŠE (< LOŠE JE DOLJE > BLATO JE DOLJE). Značenja poput „zabosti se“ te u većoj mjeri „povrijediti“, „uznemiriti“ i „omalovažiti“ udaljenija su od konkretnog značenja glagola *batmak*, no za razumijevanje njihove međusobne povezanosti pomaže još jedna njegova primarna odrednica, a to je „uranjanje u tekućinu“ odnosno „obuhvaćanje tijela tekućinom“. Već u značenju „zabosti se“ čin prodiranja jednog tijela u drugo predstavlja osnovicu za razumijevanje povezivanja koncepta POVRŠINE (TEKUĆINE) s KOŽOM. Predstavimo li ljudske osjećaje kao jedno tijelo, a riječi ili postupke kojima se koga uznemiruje ili vrijeđa kao tijelo koje u njega prodire, tada konceptualna metafora KOŽA JE OSJEĆAJ jasno pokazuje vezu kojom je turski glagol poprimio navedena značenja. Usporedi li se hrvatski glagol *tonuti* s turskime *batmak*, razvidno je da se oni preklapaju u nekoliko značenja. To su „zaći“, „propasti“ i „bankrotirati“. U značenju „upropastiti“ hrvatski pokazuje sličnost u obliku glagola *potopiti*, svršenog oblika praslavenskog kauzativnog glagola *topíti*, a od kojega je ujedno nastao i *tonuti*. Značenje „blatiti“ na temelju ranije spomenute konceptualne metafore, jednako kao kod glagola *batmak* nosi značenje „omalovažiti“ te iako ne potječe od korijena *ton-*, sličnosti u značenjima moguće je vidjeti u vezama među konceptima, poput „obuhvaćanja tekućinom/tvari“.

4. Zaključak

Polisemija je višeznačnost, odnosno jezična pojava povezanosti dva ili više značenja povezana istom riječi. Odražava međusobnu povezanost koncepata unutar jezika, a ukazuje i na čovjekovu kognitivnu inovativnost, kreativnost i složenost. Pojavom kognitivne lingvistike kao novog pristupa u lingvističkoj disciplini, povećava se interes za višeznačnost. U proučavanju jezika kognitivni lingvisti ističu važnost čovjekove percepcije i poimanja izvanjezičnog svijeta kao i to da se značenje leksema ne može promatrati neovisno od toga. Temeljem toga istražuju polisemiju u odnosu na tri glavna čimbenika koji utječu na formiranje značenja, a to su kategorizacija, enciklopedijsko znanje i kontekst. Polisemija omogućuje ekonomičnu, racionalnu, učinkovitu, ali i složenu uporabu jezika pomoću postojećeg leksičkog inventara, a glavni mehanizmi njenog nastanka su metafora i metonimija.

Cilj ovoga rada bio je utvrditi temeljno značenje glagola *batmak* kao i njegova druga značenja unutar konkretne i apstraktne domene. Uz to, namjera je bila usporediti glagol *batmak* s hrvatskim glagolom *tonuti* te odrediti sličnosti i razlike među njihovim značenjskim strukturama. Uvidom u etimologiju turskog glagola *batmak* utvrđeno je da se i u prošlosti njegovo značenje oblikovalo oko dviju glavnih odrednica, a to su procesi silaznog kretanja i nestajanja. Sukladno tome, u prvim posvjedočenim jezičnim primjerima ovaj korijen stoji u značenju riječi „dubina“ i „nestajanje“. Temeljem toga utvrđena su dva značenja glagola *batmak* koja su povezana uz konkretnu domenu iskustva „tonuti“ i „zaći“, a koje on nosi danas. Njihove glavne odrednice spomenute ranije, oblikovane su fizičkim iskustvom čovjeka, točnije osjetom vida. Primjerice, čamac „tone“, a Sunce „zalazi“, a u stvarnosti se oboje percipiraju kao da se kreću silaznom putanjom u ljudskom vidnom polju i nestaju iz njega.

Utvrđeno je da unutar apstraktne domene postoji nekoliko značenja turskog glagola, u većoj ili manjoj mjeri transparentno povezanih s njegovim temeljnim značenjem. Počevši od najbliskijih, to su „iščeznuti“, „nestati“ i „propasti“ koje odlikuje proces nestajanja, no naglasak je postavljen na krajnju točku doticanja (u ovom slučaju metaforičkog) dna, odnosno na nestanak. Iduću grupu značenja čine „bankrotirati“ i „upropastiti“ koje udaljuje tek naglasak na načinu na koji nešto „nestaje“, odnosno podrazumijeva poduzimanje postupaka koji to omogućuju. U prvom značenju jasno je da se radi o svojevrsnom financijskom krah, a u drugome o nizu činova kojima je subjekt podvrgnuo određeni objekt kako bi uzrokovao njegov neuspjeh. Značenje „naći se u neugodnoj situaciji“ odmiče korak dalje i naglašava kognitivni, emotivni ili duhovni aspekt propadanja. Radi se o proživljavanju negativnog iskustva pri čemu se izazivaju i negativni osjećaji, a može se također odnositi i na moralno propadanje. Na to se

može nadovezati i značenje „uprljati se“ (u konkretnom smislu), određeno konceptom uranjanja ili obuhvaćanja tijela tekućinom. Glagol *batmak* koristi se za izražavanje tog iskustva kako bi se naglasila količina uprljanosti. S druge strane, ovo značenje može poprimiti i apstraktniju dimenziju vezanu uz ljudske osjećaje, u smislu „omalovažiti“. Značenje „zabosti se“ glagola *batmak* oblikovano je temeljem koncepta prodiranja u masu ili tekućinu i upotrebom glagola u tom značenju postavlja se naglasak na jačinu samog čina probadanja. Značenja koja su poprilično udaljena od konkretnog značenja glagola *batmak* su „povrijediti“ i „uznemiriti“. Ova dva značenja odnose se isključivo na ljudske osjećaje zbog čega ih je naizgled teško povezati s procesom tonjenja, uranjanja ili nestajanja. Nadovezujući se na značenje „bosti“, moguće je dovesti u vezu senzaciju prilikom bodenja ostrim predmetom s jedne strane, i povrede riječima ili djelom s druge. Zamislimo li osjećaje kao površinu kože, a povredu kao oštar predmet koji „bode“ odnosno prodire kroz kožu možemo reći da se radnjom povrede „prodire u čovjeka“ čime mu se izaziva bol i neugoda.

Provedena analiza govori o tome kako je za razvoj i razumijevanje svih značenja turskog glagola *batmak* krucijalna jedna od temeljnih konceptualnih metafora LOŠE JE DOLJE. Bilo da se radi o nestajanju, financijskom ili moralnom krah, vrijeđanju čijih osjećaja ili prljanju, konotacije koje se vežu uz turski glagol uglavnom su negativne. Drugim riječima, posljedica radnje označene glagolom *batmak* je negativno iskustvo.

Može se reći da je shema širenja značenja glagola *batmak* uglavnom uočljiva i kod hrvatskog glagola *tonuti*. Glagol *tonuti* moguće je usporediti značenjima „tonuti“, „propasti“ i „bankrotirati“ turskoga glagola, dok se u značenju „upropastiti“ glagol *batmak* povezuje s glagolom *potopiti*. Spomenuta konceptualna metafora i u hrvatskom je jeziku primarni mehanizam širenja, no lepeza značenja koju pokriva turski glagol šira je i pokriva više specifičnih radnji poput bankrota, bodenja ili uznemiravanja. Pa ipak, hrvatski glagoli u prijevodima odabranih izvadaka svojim karakteristikama pokazuju sličnosti s glagolom *batmak*. Značenja turskog i hrvatskog glagola određena su kretanjem silaznom putanjom, postojanjem tekućine (ili njezine površine) kroz koju se prolazi ili kojom se kreće te dnom kao njezinom krajnjom točkom. Hrvatski glagol *tonuti* ne pojavljuje se u značenju „uprljati se“ „blatiti“, „zabosti se“, „povrijediti“ ili „uznemiriti“. Pa ipak, zanimljivo je da glagoli koji se u hrvatskom jeziku pojavljuju u tim značenjima, a koji su upotrijebljeni u prijevodu primjera u ovome radu, pokazuju neke značenjske odrednice uočene kod glagola *batmak*. Primjerice, glagol *blatiti* veže se uz pojam blata - tvari koja se uglavnom pronalazi na tlu, koja se smatra prljavom i narušava vizualni dojam ili funkcionalnost predmeta na koji se prilijepi. Zbog toga

se blato poima kao nešto negativno, a o tome govori konceptualna metafora LOŠE JE DOLJE, a time i BLATO JE LOŠE. Jednako tako, „blatiti koga“ znači „oblijepiti“ ga negativnim karakteristikama kako bi mu se narušio ugled ili kako bi ga se povrijedilo. Zanimljivo je kako i glagol *blatiti* jednako kao i glagol *batmak* u ovome pogledu određuje koncept uranjanja u što odnosno, obuhvaćanje tijela nekom konkretnom ili apstraktnom masom kao što je blato ili neugodne riječi kojima se nekoga blati. Navedeno je također moguće razumjeti i zahvaljujući još jednoj ključnoj konceptualnoj metafori, a to je KOŽA JE OSJEĆAJ. Kao što plovilo probija površinu tekućine (kako bi se spustilo prema dnu), tako i sredstvo koje bode probija kožu te na taj način ulazi u tijelo. Napravimo li korak dalje, shvaćamo da i negativna riječ, uvreda ili postupak upućeni drugoj osobi prolaze svojevrstu imaginarnu granicu i „zabadaju se“ u čovjekovu dušu čime se ranjavaju njegovi osjećaji te izazivaju bol ili neugoda.

Kao što je pokazano u poglavlju o frazemima koji sadrže glagol *batmak*, oni se uglavnom odnose na situacije i pojave s negativnom konotacijom („gaziti s mukom“, „roba za otpis“, „bosti u oči, „uznemiriti“ i sl.). Kada se radi o glagolu *tonuti*, on se s turskim može usporediti kroz upotrebu u frazemu *potonuti (kome) u očima*, u kojemu se ostvaruje njegovo značenje metaforičke silazne putanje kretanja povezane s konceptualnom metaforom LOŠE JE DOLJE. Može se reći da već utvrđene teorijske postavke o širenju značenja kod polisemnih riječi, počevši od konkretnog prema apstraktnom vrijede u većoj mjeri za turski glagol *batmak*, a u manjoj mjeri i za hrvatski glagol *tonuti*. Određene kategorije, odnosno odrednice glagola *batmak* preslikane su u njegovim drugim značenjima i na taj su ih način oblikovale. Metafora se i u slučaju glagola *batmak* pokazala efikasnim mehanizmom stvaranja novih značenja kao i njihovog povezivanja. Već postojeće konceptualne metafore prisutne u većini jezika uvelike su pomogle u analizi značenjske strukture turskog glagola *batmak*, ali i hrvatskog glagola *tonuti*. Poznato je da jezici konstantno evoluiraju i mijenjaju se te da čovjek svakodnevno doživljava nova iskustva iz okoline. Uzevši to u obzir, sasvim je moguće da glagol *batmak* poprimi još neko značenje, a hoće li se to dogoditi pokazat će vrijeme.

5. Popis literature

- Clauson, Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford, Clarendon Press, 1972., str. 296.
- Cuyckens, Hubert i Geeraerts Dirk. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford, Oxford University Press, 2007., str. 595
- Cuyckens, Hubert i Zawada, Britta E., „Introduction“, *Polysemy in Cognitive Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 1997., str. 11.
- Ekman, Paul. *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. New York. Henry Holt and Co. 2013., str. 127
- Ergin, Muharrem, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, BAYRAK Basın/Yayın/Tanıtım. 2009., str. 13, 14.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb, August Cesarec Zagreb, 1993., str. 633.
- Gries, Stefan Th. „Polysemy“. *Handbook of Cognitive linguistics*, uredili Ewa Dabrowska i Dagmar Divjak. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton, 2015., str. 472
- Kerovec B. i Rafaelli I., The concept of 'touch' in the formation of the Croatian and Turkish lexicon: The example of tactile verbs“, *Linguistics Beyond And Within (LingBaW)* 4 (1), 2018., 129-40. <https://doi.org/10.31743/lingbaw.5670>.
- Kindersley, Dorling, *The visual dictionary of the human body*, London, Ulverscroft Large Print Books, 2001., str. 36
- Krleža, Miroslav ur., *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1969., str. 736.
- Lakoff, G. i Johnson, M., *Metaphors We Live By*, Chicago, University Of Chicago Press, 1980., str. 37.
- Matasović, Ranko et. al., *Etimološki rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb, Institut za jezik i jezikoslovlje, 2021., str. 471.
- Özyetgin, Melek. “Tarihi Türk Dili Alanında Uzunluk/Mesafe Ölçümünde Kullanılan Birimler” ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 2007., str. 1413-1420.

Pehar, L. i Čorkalo Biruški, D. „(Zanemarena) uloga i važnost društvenih normi u poticanju međugrupnog kontakta: Pregled dosadašnjih nalaza i istraživački izazovi“, *Psihologijske teme*, 27, 2018., str. 221, 222.

Pike, G., Edgar, G., i Edgar, H., “Perception,” in *Cognitive Psychology*, Oxford, Oxford University Press, 2012., str. 65–99.

Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema“, *Filologija* 48, 2007., 136-172, str. 139.

Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike*, Zagreb, Disput, 2009., str. 67.

Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora – temeljni pojmovi, teorijski pristupi i istraživanja*, Zagreb, Srednja Europa, 2013., str. 83.

Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990., str. 14

Internetski izvori:

American Museum of Natural History – <https://www.amnh.org/>

Deyimleri.com - <https://deyimleri.com/>

Enciklopedija.hr - <https://enciklopedija.hr/>

Hrvatski jezični portal – HJP - <https://hjp.znanje.hr/>

Hürriyet - <https://www.hurriyet.com.tr/>

National Geographic – <https://www.nationalgeographic.com/>

Nişanyan Sözlük - <https://www.nisanyansozluk.com/>

NZJZ dr. Andrija Štampar - <https://www.stampar.hr/hr>

TDK Sözlük Online - <https://sozluk.gov.tr/>

Korpusi:

Ağaoğlu, Adalet. *Ölmeye Yatmak*, İstanbul, Everest Yayınları, 2014.

Pamuk, Orhan. *Kara Kitap*, İstanbul, Can Yayınları, 1991.

Ağaoğlu, Adalet. *Leći i umrijeti*, prev. Dunja Novosel (Zagreb: Hena com), 2015.

Pamuk, Orhan. *Crna Knjiga*, prev. Ekrem Čaušević, Jana Bušić i Dražen Babić (Zagreb: Vuković & Runjić), 2010.

ReversoContext - <https://context.reverso.net/translation/>

SketchEngine - <https://www.sketchengine.eu/>

hrWac - https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=

Glosbe - <https://hr.glosbe.com/>

6. Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je analiza višeznačnosti glagola *batmak* u turskome jeziku. Na temelju već utvrđene postavke da se značenja jezičnih elemenata šire u smjeru iz konkretnih prema apstraktnima koju pojašnjavaju Rafaelli (2015), Lakoff i Johnson (2003) te Sweetser (1990), u radu su analizirana različita značenja spomenutog glagola. Nakon postavljenog teorijskog okvira o polisemiji, provedena je kratka analiza etimologije glagola *batmak* na temelju podataka iz etimoloških rječnika, kao i usporedba s njemu bliskoznačnim hrvatskim glagolom (*tonuti*). Pomoću primjera iz raznih korpusa ponuđen je pregled ostvarivanja različitih značenja glagola *batmak* u različitim kontekstima uz tumačenje načina na koje su ta značenja međusobno povezana, ali i na koji način se leksikaliziraju u hrvatskome jeziku. Uz to, bilo je i riječi o frazemima i izrekama u kojima se kao sastavnica pojavljuje glagol *batmak*. U svrhu usporedbe i pokazivanja nijansi u značenju, ponuđeni su i primjeri iz hrvatskog jezika.

Ključne riječi: kognitivna lingvistika, polisemija, konceptualna metafora, turski jezik, hrvatski jezik

The Analysis of the Polysemy of the Turkish Verb *Batmak* in Comparison to its Croatian Equivalent (*tonuti*)

The topic of this master's thesis is the analysis of the polysemy of the Turkish verb *batmak*. Based on the already established hypothesis showing that the certain language elements have the ability to further develop semantically by expanding their concrete meaning into an abstract one, the thesis offers an analysis of different meanings which characterize the verb in question. After elaborating on said notion, a brief etymological analysis of the verb *batmak* is shown, backed up by data from different etymological dictionaries but also compared to the Croatian verb *tonuti* which is semantically close to it. The paper presents different meanings of the verb *batmak* exemplified by extracts from various language corpora along with the ways in which these meanings are interconnected and how they are lexicalized in the Croatian language. Moreover, the analysis touches lexemes derived from the root *bat-* as components of idioms and proverbs.

Keywords: Cognitive Linguistics, polysemy, conceptual metaphor, Turkish language, Croatian language